

Bir «Kitle İletişimi Araçları Teorisi»nin Oluşturucu Öğeleri*

Çeviren: ÜNSAL OSKAY

«Eğer bunun ile de Ütopyaca olduğu düşünmek durumunda isen, o zaman, bunun neden Ütopyaca olduğunu düşünmeni dilerim.»

Brecht: Radyo Teorisi

1. Elektronik iletişim araçlarının gelişmesi ile, bilinci biçimlendirme sanayii, endüstri çağının geç zamanlarında toplumların toplumsal ve ekonomik gelişmelerinin hızını ayarlayan bir etmen durumuna gelmiştir. Bilinç sanayii, üretimin tüm öteki sektörlerine sızmış; gitgide daha çok yönlendirici ve denetimci işlevler yüklenmeye; günün geçerli teknolojisini belirlemeye başlamıştır.

(Burada sözkonusu olabilecek normative tanımlar arasında son yirmi yıl içinde ortaya çıkan yeni gelişmeler, eksik de olsa, şöyle sıralanabilir: haber uyduları, renkli televizyon, kablo bağlantılı TV yayıncılığı, kasetler, videoteyp, videoteyp kaydedici, videofon, stereofoni, lazer teknikleri, elektrostatik yeniden-üretim (kopya-basım) usulleri, elektronik hızlı baskı tekniği, kompozite edici ve öğrenici makineler, elektronik donanımlı mikrofilyer, radyo ile dizgi-basım, zaman üleştirici kompütörler ve data bankaları. Bütün bu yeni iletişim araçları form'ları, sürekli olarak, gerek kendi aralarında; gerekse kendileri ile, matbaa, radyo, film, televizyon, telefon, teletyp, radar gibi daha eski iletişim araçları arasında yeni yeni bağlantılar oluşturmakta; evrensel bir sistem kuracak bir biçimde bir araya gelmektedir.)**

Bununla birlikte, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki genel çelişki, asıl, bunların en çok gelişme kaydettikleri zaman ortaya çıkmaktadır. (Buna ters olarak, kömür madenciliğinde olduğu gibi uzun döneme yaydırılmış yapısal bunalımlar ise, sadece, ikincil bir desteğin gözden çıkarılması ile geçitirilebilmekte; yani, esas olarak, bunlar kendi sistemlerinin içinde çözümlenebilmekte; bunları temel alarak yapılmış bir

devrimci strateji yeterince uzak-görüşlü olamamaktadır.)

Tekelci kapitalizm bilinç-biçimlendirici sanayii, üretimin öteki sektörlerine (ni geliştirmesine oranla - ç.) oranla daha hızlı ve daha yaygın olarak geliştirmekte; fakat bu sırada (bilinç biçimlendirme sanayiini - ç.) kösteklemek zorunda bulunmaktadır. İletişim araçları konusunda sosyalist bir teori bu çelişki üzerinde durmak, üzerine eğilmek, bu alanda çalışmak zorundadır. Bu çelişkinin varolan üretici ilişkiler içinde çözümlenemeyeceğini göstermek zorundadır — hızla artan uyarısızlıklar ve potansiyel olarak yıkıcı güçler. «Böyle bir teori, ilerde neler olması beklendiğini de açıklayacak (prognostic) belirli istemler ortaya konmadan oluşturulamaz.» (Benjamin).

(Status quo'nun eleştirel bir envanterini yapmak yeterli değildir. İletişim araçları alanında artan çelişkileri küçümsemek; bunları nötrleştirerek, sadece sendikacılık siyasal akımı içinde, liberalizmin dokusu içinde tutmak; geleneksel işçi mücadeleleri çizgisinde ya da özel çıkarların —program yöneticilerinin, yürütme görevlisi prodüktörlerin, yayıncıların, yazarların, tekellerin, orta ölçekli işletmelerin, kamusal korporasyonların, özel sektör şirketlerinin— çatışması olarak görmek, yorumlamak tehlikesi. Bu tür bir yaklaşımla, bu tür bir kavrayışla insan üç adım ilerisini göremez; taktik tezlerinde yenilgiye sürüklenir.)

Bugün için, iletişim araçlarına ilişkin Marksist bir teori yoktur. Bu nedenle, bu konuda hiçbir stratejimiz bulunmamaktadır. Belirsizlik, korku ve yılgınlık arasındaki gel-gitler iletişim araçları sanayiinin yeni üretici güçleri karşısında sosyalist Sol'un tutumunu ifade etmektedir. Bu tutumun neden olduğu kararsızlık, düpedüz, benzeri bir kararsızlık ile kendisi de henüz başa çıkabilmekten uzak bulunan kitle iletişim araçlarının içinde bulunduğu durumun yansımasıdır. Bu kararsızlık durumu, ancak, yeni üretici güçlerin içindeki kalıtsal kurtarımcı (emanci-

* Bu yazı, New Left Review'nun 64. sayısından alınmıştır (Kasım-Aralık 1970).

** Orijinalinde daha küçük harufatla dizilmiş bulunan örneksel materyaller ve deyişler burada parantez içinde verilmektedir. (E.)

patory)* potansiyelliklerin bağlarından boşandırılması ile aldedilebilir — bu, kapitalizmin, her iki sistemde de yönetimi ((hükümeti) tehlikeye düşüreceği için, Sovyet revizyonizmi kadar kesinlikle sabote etmek zorunda olduğu bir araçlara ait - ç.] potansiyeldir.

KİTLE İLETİŞİMİ ARAÇLARININ HAREKETE GEÇİRİCİLİK GÜCÜ

2. Elektronik iletişim araçlarının, belirleyici nitelikteki bu siyasal faktörün açık sırrı; henüz kendi gün'ünü yaşamaktan uzak tutulan, önlenen yanı bu araçların hareketlendiricilik gücüdür.

(Hareketlendiricilik sözü ile harekete geçiricilik anlamını ifade etmekteyim. Faşizmi ve Stalinizmi dolaysız yaşamış bir ülkede bunun ne demek olduğunu bir kez daha açıklamak belki de gerekli — her şeyden önce, bu, insanları olduklarından daha mobil kılmak demektir. Dansörler kadar serbest, futbolcular kadar uyanık, gerillalar kadar şaşkıncı. Kitleleri, siyasetin sadece nesnelere olarak tasarlayabilenler, kitlelere hareketlenme yatkınlığı kazandıramaz. Böyle birinin kafasındaki, ancak, üvendire ile dürtelemektir kitleleri. Bölükleştirilmiş bir kitle (parcel) kendisinden hareketlenebilen olmaya yatkın değildir; itilmeye, sürüklenmeye elverir sadece. Yürüyüş kolları, resmi geçit yığınları, dizilgenleştirilmiş yığın olmuş insanlar, kendisi-hareketlenmekten yoksunlaştırılmış insanlar. Kendini temel (yananak) almayı geliştirmeyen, özgüveni sadece sınırlamayı bilen bir propaganda gene bu aynı kalıp içinde yer almaktadır. Böyle bir propaganda, siyasallaşma-yoksunlaşmasın (de-politization) götürmektedir.

Tarihte ilk kez, kitle iletişim araçları, pratik olanakları ve araçları kitlelerin kendi ellerinde bulunan, hem sosyal hem de sosyalize edilmiş bir üretim süreci içinde kitle katılımını (participation) olanaklı kılmaktadır. Kitle iletişim araçlarının bu nitelikte kullanılması, bugüne dek bu taşıdıkları adı bile hak etmemiş sayılması gereken** kitle iletişim araçlarının kitlelerin elleri-

* «Emancipation prom selp» burada, bireyin yanlış-bilinç aşılama sosyalizasyon süreci nedeni ile kazanmış bulunduğu bugünkü yabancılaşmış ben'i yerine, bundan azad edilerek özgürleşmesi. Bu, ancak, sosyal sisteme rağmen yapılabilecek bir şeydir. «Liberation for selp» ise, karşı-kültür gruplarının kendi kültür adacıklarında, ana sisteme sataşmadan, onunla yer yer bütünleşerek, yer yer ayrı kalarak yaşama özgürlüğü istemesidir. Sistem, bunları normal zamanlar süresince zararlı değil, yararlı bile görebilir. Ama birincisi, yabancılaşmaya dayanan toplumsal sistemlerin «kavranmasını» tehlikeli saydıkları temel nitelikte bir sorundur. (Ç.)

** Arendt gibi, geriye-özlemli liberal düşünürlerde; Horkheimer, Benjamin, Adorno, Habermas

ne geçmesine varacaktır. Bugünkü form'ları içinde, televizyon ya da sinema filmi gibi aygıtlar iletişime hizmet etmemekte, iletişimi önlemektedirler. [Mesajın - ç.] göndericimsi ile alıcısı arasında karşılıklıya dayanan bir etkileşime (in-

gibi yenilgilerle dolu bir dönemde Marksizmi, Freudculuğu, klasik liberal düşünceyi hep birlikte kullanan ve bugünün siyasal sorunlarının gelecekteki çözümlerini aramaktan çok, bugüne varışa ait karamsar görüşler geliştirilen entellektüel'lerde şu görüş vardır: rasyonel (bilgilendirme olanağına sahip olma bunun önkoşulu) olma, özgür olma, birey olma özelliği taşıyan insanlardan oluşmuş bir toplum'a varılamamaktadır. Bu nedenle de, toplumsal sistemlerdeki iletişim, aslında, «communication» anlamında bir karşılıklılık özelliği taşımayan, tek-akışlı, koşullandırıcı, bireye karşı yürütülen bir buyruklama ve manipülasyondur. İletişim, bu yapı içinde, Aydınlanma'dan beri —Grek'e kadar vardır Adorno ve Horkheimer— toplumsal sistemlerdeki egemen/bağımlı ilişkisinin kültürünü sosyalize etmektedir. Bu doğru saptamayı açıklarlarken ileri sürdükleri tezler ise, bu denli tutarlı değildir. Arendt, belirttiği sorunları, sorunların kendilerini her seferinde sıralarını değiştirerek yinelemekle açıklamaktadır. Adorno ve Horkheimer'de sosyal süreci tahlil için gerekli kategoriler tutarsızdır. Kimi zaman edebî anlamları ile ve çok geniş olarak, kimi zaman ise —öncesindeki onbeş-yirmi sayfayı bir kez daha okumama halinde— kaçmaya çalıştıkları Marksist terminoloji ile yazar görünmektedirler. Habermas ise, Vebler'in, Mannheim'in ve Mills'in yıllar önce yaptığı daha net açıklamaları daha bulanık bir anlatımla öne sürmektedir. Teknolojiye ve bilim'in teknolojinin önüne geçmesine ağırlık veren Habermas, teknolojiyi ve bilimi sosyal sistemin bütünlüğü içinde bir değişken olmaktan çıkarmakta, sistemin kendini yeniden-üretmesini içinde sürdürdüğü toplumsal ilişkileri bağımlı değişken, teknolojiyi ise bağımsız değişken sayan bir görüşü savunmaktadır. Bu sorunlar teknolojinin bağımsız değişkenliği ile açıklanmaya başlandığında —teknolojinin karşılıklı etkileşim içindeki rolünü inkar etmiyoruz— bugün kapitalist toplumlar ile, yabancılaşma sorununu çözmeyle üstlenmiş bir geçiş sistemini kalıcı ve şimdiki dek öngörülmediği halde, ayrı bir kalıcı sistem haline getirici yönde kurumlaşmalara girmiş bulunan bazı sosyalist toplumlar arasındaki sorunlar açısından immediate (dolaysız) olarak algılanan benzerliği de aşan (bu benzer görünümün nedenlerinin farklılıklarını kavramayan) bir yanlış değerlendirilmeye sürüklenilmekte; sorunlar, tarihi olmaktan bile çıkmakta, evrensel (ya da insan eli ile çözümlenemez) sorunlar olarak yanlış kavranmaya başlamaktadır. Bunun ise, Marksizme olduğu kadar, «ilerici» her tür düşünme tarzına ters düştüğü; apaçık bir entellektüel nihilizm olduğu belirtilmelidir. (Ç.)

Birikim 58-59/18

teraction) olanak tanımamaktadırlar. Teknik dille, destek-yankıyı (feedback) en düşük düzeye indirmektedirler.*

Bununla birlikte, işlerin bu duruma gelmesi teknik yönden haklı görülemez. Tam tersine, elektronik teknikler, ilke olarak, gönderimci ile alıcı taraf arasında hiçbir karşılık gerektirmemektedir. Her transistörlü radyo kendi yapımının (inşaasının) niteliği gereği, aynı zamanda, potansiyel bir gönderimcidir; başka alıcılar ile tersleştirilmiş devre yolu ile etkileşime girebilir. Sadece bir dağıtım letkeni değil de, bir iletişim letkeni (aracı) durumuna gelişebilmesi teknik yönden hiç de sorun değildir. Bu gelişme, anlaşılması mümkün siyasal nedenler ile ve bilinçli olarak önlenmektedir. Alıcı ile gönderimci arasındaki teknik farklılık (distinction), bilinç sanayiinde özel bir siyasal önem kazanan emeğin üreticiler ve tüketiciler şeklindeki toplumsal bölünmesini yansıtmaktadır. Son analizde, egemen sınıf ve yönetilenler sınıfı —yani, bir yanda teknelci sermaye ya da tekelleşmiş bürokrasi, bir yanda da bağımlılaştırılmış kitleler— arasındaki temel karşıtlığa dayanmaktadır.

(Bu, yapı yönünden yapılmış benzetme ayrıntılara dek uzatılabilir. Radyo yayını kartellerinin sundukları programların karşılığı olarak otoriteryan bir çizgi boyunca konumlanmış siyasal partilerden bileşikleşmiş bir iktidar karteli denk düşmektedir. Her iki durumda da programlardaki marjinal farklılıklar, temel sorunlarda hiç de varolmayan rekabetçi bir ilişkiyi yansıtır. Seçmen/izleyici taraf için minimal bir bağımsız etkinlik. İki parti sistemindeki yasama organınca seçimlerde destek-yankının endişelere indirgenmiş oluşu da budur. «Karar-alma süreci için eğitilmek ve yetiştirilmek» üç tuşlu bir araç kullanımı sürecinde yer almaya indirgenmiştir: Birinci Program (İstasyon); İkinci İstasyon; ve Kapatma tuşu.

Radyo bir yayım aracı olmaktan çıkarılmalı, bir iletişim aracı olmalıdır. Radyo, kamu hayatında tasarlanabilecek olan en kusursuz iletişim aracı, dev bir link sistemi olabilir — ne var ki, bunun olması, radyonun sadece yayım (aktarım) değil, alım da yapabilmesine; dinleyicisine sadece duyabilme değil, fakat konuşabilme olanağı da vermesine; dinleyicilerini tecritlemeyip birbirleri ile temas kurabilecek duruma getirmesine bağlıdır. Varolan bu toplumsal sistemde gerçekleştirilebilirliği olmayan, ancak bir başka toplumsal

* «Feedback: kimi yazar bunu dilimizde 'geribesleme' olarak karşılıyor. «Destek-yankı» karşılığı, gönderimcinin mesajının girdi olarak alındığı alıcı tarafta, alıcının çıktı'sı olan karşı-mesajında, bu mesajın bütünü oluşturacak kadar olmamakla beraber, yer aldığı; iletişim sürecinin ancak bu mekanizma sayesinde «gürültü»ye dönüşmeyip, iletişime olarak sürebildiğini; iletişimi desteklediğini daha açık ifade ediyor kanısındayız.

sistemde gerçekleştirilebilirliği olan bu tür öneriler —ki, bunlar, ne de olsa teknik gelişmelerin doğal sonuçlarıdır— öbür sistemin tanıtılmasına ve biçimlendirilmesine katkıda bulunabilirler.» Bertolt Brecht: *Theory of Radio* (1932), Gesamtelte Werke, Band VIII, s. 129-134.

ORWEL'CI FANTAZYA

3. George Orwell'in monolithic bilinç sanayii diye adlandırdığı gulyabani diyalektik olmayan ve süfli bir Kitle İletişimi Araçları anlayışından kaynaklanmaktadır. Böyle bir sistemin, merkezi bir noktada total bir kontrol kurma olanağı geleceğe değil, geçmişe aittir. Burjuva biliminin bir dalı olan «sistemler teorisi»nin yardımı ile —ki bu bilim dalı, sistem'de «içkin» birtakım kategoriler kullanmaktadır— şu açıkça gösterilebilir ki, bağlantılandırılmış (linked) bir dizi iletişim, ya da teknik dille ayarlanabilir (çeşitli vericileri açıp kapayabilir: switchable) bir şebeke, belirli bir kritik genişliğe eriştikten sonra, artık, merkezi bir biçimde kontrol edilebilir olmaktan çıkmakta; sadece, istatistiksel olarak ele alınabilmektedir. Tahmine dayanan (stochastic) sistemlerin bu «sızılmalı» örneklemin ve serinin bilinen öğelerine dayanarak bilinmeyen öğelerin hesaplanması (extrapolation) yolu ile olasılık hesaplamalarına olanak tanımakta; fakat örtelilen bir kontrol için, bu kere, sistemin kendisinden de büyük bir monitor'u gerekli kılmaya başlamaktadır. Örneğin, tüm telefon konuşmalarının monitor ile düzenlenmesi varolan telefon sisteminde n kadar geniş ve daha karmaşık bir aygıtın kurulmasını varsayılmaktadır. Bunun yüklendiği işi kapsadığı bütün bir alanda yapabilecek bir sensör ofisi olabilmeye ise, toplumda, gereken ölçüye varacak kadar genişlemiş, en büyük sanayi dalı haline gelmesine bağlı bulunmaktadır.

Fakat, yaklaşıklığa (approximation) dayanan bir denetim, bir sistemin onu yönetenlerin kavramlarına uygun ve bir bütün olarak kendinden-düzenlenebilirliği için yeterli araçlar sağlamaktadır. Bu tür bir denetim, çok yüksek derecede bir iç istikrarlılık gerektirmektedir (postulates). Bu, her an bozulabilir (duyarlı) denge bozulursa, o zaman, istatistiksel kontrol yöntemlerine dayanan bunalım önlemleri de yetersizleşmektedir. Karışmalar (müdahaleler) iletişim araçlarının sızılmalı şebekesine sızıp girebilmekte, rezonans yolu ile orada büyük bir hızla yayılıp çoğalabilmektedir. Böylesine bir tehdit ile karşılaşan rejim, bu tür durumlarda, eylemde bulunmaya gücü yettiği sürece güç kullanımına başvurur; polisiye ya da askeri yönetim yöntemlerine yönelir (benimsenir).

Bu nedenle, bilinç sanayiindeki sızıntıya (leakage) alternatif olarak «Olağanüstü durum» ortaya çıkmakta; ancak, bu, uzun dönemde sürdürülemezdir. Sınai çağın son döneminde yaşayan toplumlar özgür enformasyon alışverişini

Birikim 58-59/19

temel almak durumundadırlar; [bu toplumları - ç.] kontrolleri altında bulunduranların kesiksiz olarak başvurdukları «nesnel baskılamalar», böylece, kendilerine karşı çıkmış olmaktadır. Raslantı faktörlerini baskı altına almaya yönelik her girişim, ortalama akıntının her azlaştırılması, enformasyon yapısının her çarpıklaştırılması, uzun dönemde, [sistem açısından - ç.] bir tıkanmayla (embolism) sonuçlanmak zorunda kalmaktadır.

Elektronik iletişim araçları enformasyon şebekesini derinlemesine bir gelişime itmekle kalmazlar; aynı zamanda şebekeyi daha yaygın kılarlar. 1950'lerdeki radyo savaşları, kitle iletişimi araçları alanında ulusal egemenliğin bütün bütüne ortadan kalkmaya mahkûm olduğunu gözler önüne sermiş bulunmaktadır. Bu alanda, aydınların oluşturduğu daha ileri noktadaki gelişmeler ise, bunu, coup de grace* durumuna sokmuştur. Faşizmin ya da Stalinciliğin uygun gördüğü biçimdeki enformasyon karantinası düzenlemeleri, bugün için, ancak sanayiye iletişim araçları sanayiinde - ç.] bile bile izin verilecek bir gerileme ile mümkündür.

(Örnek. Sovyet bürokrasisi, yani dünyanın en büyük ve en karmaşık bürokrasisinin en basit örgüt gereçleri olan çoğaltma makinasından bile kendi kendini yoksun kılması gerekecektir; çünkü, bu araç bile herkesi potansiyel bir yarıncı (naşir) haline getirmektedir. Gerekecek siyasal risk, enformasyon şebekesindeki sızıntı olanağı ancak en üst düzeyde; siyasal, askeri ve bilimsel alanlarda görülgünleştirilen açma-kapama noktalarında kabullenilebilmektedir. Açık ki, Sovyet toplumu kendi üretici kaynaklarının baskı altına alınmasının karşılığı olarak çok büyük bir bedel ödeme durumunda kalacaktır — işlemlerde kargaşalık, enformasyon kargaşası ve yetersizliği, faux frais. Bu fenomen kapitalist Batı'da da, ama biraz sulandırılmış bir biçimde, benzer bir varlığa sahiptir. Özel bir kağıdı gerektirmeksizin kopya çıkaran, teknik yönden gelişkin elektrostatik kopya makinası olan, denetlenmesi olanaksız, besleyicisinden bağımsızlaşmış Xerox kopya-çoğaltım makinası bir tekelin malı sayılmaktadır (Xerox); ilke olarak, satışı yapılmamakta, ancak kiralanabilmektedir. Kirâ ücreti ise, yanlış kimselerin kullanmasının önlenmesi için belirli bir düzeyde tutulmaktadır. Araç-gereçler, sanki sihirli bir el her şeyi öyle düzenliymiş gibi, ekonomik ve siyasal iktidarın odaklandığı yerlerde birikmiş, yığılmış bulunmaktadır. Araç-gereç üzerindeki siyasal kontrol ile, araç-gereç imalatçısının kâr maksimizasyonu birbirleri ile elele gelişmektedir. Kabul etmek gerek ki, bu kontrol Sovyet yöntemlerinin tersine, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, gene de tam bir «sızdırma» niteliğine sahip bulunmamaktadır. Sansür sorunu, bu nedenle, yeni

* Acı içinde ölümü bekleyene, acısına son vermek için vurulan öldürücü son darbe. (Ç.)

bir tarih sahnesine çıkmaktadır. Basın özgürlüğü ve düşünce özgürlüğü mücadelesi, bugüne dek, daha çok burjuvazinin kendi içinde sözü edilen bir tez olarak, kalmıştır. Kitleler için «anlatım özgürlüğü», başlangıçtan beri kitleler üretim araçları mülkiyetinden — her şeyden önemlisi basın araçları mülkiyetinden — uzak tutuldukları için ve bunun sonucu olarak da başlangıçtan beri «anlatım özgürlüğü» için birleşmeyi başaramadıkları için, bir fiction olarak kalmıştır. Günümüzde ise, sansür, daha şimdiden bir ölçüye kadar toplumdaki üretim ilişkileri üzerinde üst bir konuma geçmiş bulunan bilinç sanayiinin tehdidinden oluşmaktadır. Bu sonuncusu üretim ilişkileri - ç.] altedilir edilmez, [anlatım özgürlüğü konusundaki - ç.] mümkün olan ile, gerçekte varolabilen arasındaki çelişki keskin bir biçimde ortaya çıkmış olacaktır.

SOL ELEŞTİRİDE KÜLTÜREL ARKAIKLIK

4. 1960'ların Yeni Sol'u kitle iletişimi araçlarının gelişimini tek bir kavrama indirgemıştır — manipülasyon. Başlangıçta bu kavram heuristic [konuyu anlamaya araçlık yapma amacı taşıyan - ç.] amaçlar için son derece yararlı olmuş ve çok sayıda bireysel analitik araştırmaların yapılmasını olanaklı kılmıştır. Fakat bugün için, saklı kıldığı yanlar, açıkladığı yanlardan daha fazlaşmıştır. Bu nedenle, günümüzde, kendisinin de irdelenmesi gereken bir «saht slogan» halini almıştır.

Bugünkü Sol'un manipülasyon teorisi, esas olarak, savunmacıdır; Sol hareketi teslimiyetçi bir anlayışa sürükleyebilir. Öznel olarak konuşursak, savunmacı çizgiyi izlemenin ardında bir yetersizlik ve iktidarsızlık duygusu yer almaktadır. Nesnel olarak ise, mutlak bir biçimde, üretim araçlarının karşı tarafın elinde oluşu gerçeğine denk düşmekte; onun bir uzantısı olmaktadır. Ama, işlerin bu durumda olmasına sadece moral yönden bir kızma, küçümseme, horlama ile cevapta bulunmak, bununla yetinmek safdilliktir. Genellikle, manipülasyon ile açıklayan ve idealist'lerinkini andıran bu tür beklentilere sahip olan kimseler, aslında, işitilmesi güç de olsa, bir ağıt söylemektedirler. — böylece, sınıf düşmanları olan karşı taraf, bin yılda bir de olsa, inanır görünerek söylediklerine sanki uyacakmış gibi. Liberallerin, siyasal ve toplumsal konularda arı ve manipüle edilmemiş bir gerçek varmış gibi savundukları görüş, şimdi Sosyalistler arasında da geniş bir sürüme ulaşmış bulunmaktadır. Ortadaki bu ağıt yakma, manipülasyon tezinin, örtülü bir dille ifade olunmuş bir öncülü niteliğindedir. Böyle bir açıklamanın, iletişim sorununu anlamakta hiçbir gelişme sağlayamayacağı açıktır. Varolan mülkiyet ilişkilerine karşı çıkmaktan başkasını; sorunun daha başka yanlarını göremeyen bir sosyalist perspektif sınırlıdır. Springer'in toplum adına kamulaştırılması istenebilir bir şeydir; ama, bunu yaparken kitle ile-

tişimi araçlarını kimlerin yönetimine (eline) vermek gerektiğini de bilebilecek durumda olmak zorunludur. Partinin mi? Böyle bir çözümü denemler açısından düşüncecek olursak, bunun çözüm için bir alternatif olmayacağını görürüz. Sosyalist rejimli bugünkü ülkelerde Sol'un manipülasyon yapısının (pattern) irdelemesini yapmamış olması, belki de, salt bir raslantı sonucu değildir.

Manipülasyon tezi kişinin kendini temize çıkarmasına da yaramaktadır. Düşmanı bir şeytan olarak görmek, kişinin kendi inandırıcılık ve hareketlendiricilik gücünün yetersizliğini, perspektif yoksunluğunu gözden saklamaktadır. Kişinin yaptığı bu tür açıklamalar kitleleri harekete geçirip uyuracak yerde kendi başına kalacağı bir tecritlenmişliğe götürüyorsa, o zaman, başarısızlık, her şeyi açıklamış olacaklarını sanarak başvuracakları kitle iletişimi araçlarının ezici gücüne hamledilmiş olmaktadır.

Baskıcı hoşgörü (repressive tolerance) teorisi de Sol'un iletişim araçları tartışmalarında yer almaktadır. Kim buldu ise, büyük bir dikkatle ifade olunmuş bu kavram da, diyalektik nitelikten uzak bir biçimde ileri sürüldüğünde, düpedüz, meydan karşı tarafa terketmenin bir vesilesi olmaktadır. Teslim etmek gerek ki, bir büro araç-gereçleri şirketi «Yeniden işe almaya hazır» diye yazan — ama üstünde Che'nin resmi olan — bir afiş ile personel aramaya kalktığında, bunun itici etkisi daha fazla olacaktır. Ne var ki, her gün lağımlarla uğraşmak zorunda olan biri için, pis bir işle uğraşmaktan tiksinek ve çekinmek olacak lüks değildir.

Elektronik araçlar da «temiz» değildir; kendi dogmaları gereği kirlidirler. Yapı olarak, anti-sekteryan bir niteliktedirler. Bugüne dek, bu konudaki geleneksel tutumunu yeniden değerlendirmeye istekli olmayan Sol'un iletişim konusunda ne yapacağını bilememesinin bir nedeni de budur. Açık ve temiz bir biçimde betimlenmiş bir «çizgiye»; ve «sapma» sayılan çizgilerin baskı altına alınmasına hâlâ istek duyulabilmesi anachronistic kalmakta; bu, sadece, kişinin kendi güvenlik ihtiyacını karşılamış olmaktadır. Rasyonel tartışma ile güçlendireceği yerde, akılla açıklanmayacak tasfiyelerle kişinin kendi konumunu güçlendirmesi, aslında, ihraçlar ve bölünmeler sonunda, daha da güçsüzleşmesi ile sonuçlanmaktadır.

Bu direnmeler ve korkular, çoğunlukla, bilinçli olmaksızın işlerlik kazanabilen; bugün Sol harekete katılan kişilerin toplumsal geçmişleri ile, en başta, burjuva sınıfından olma durumları ile açıklanması gereken bir dizi kültürel etkenlerce güçlendirilebilmektedir. Kitle iletişim araçlarının çok güçlü bir tehdit ve tehlike olarak görülmekte oluşu, sık sık, sanki bu araçların ilerici (progressive) potansiyellerinden; burjuva kültürüne, böylece de, burjuva intelligentsia'sının ayrıcalıklarına sanki ilk kez gerçek bir meydan okuma ile karşı karşıya olmamızdan; bu sosyal grubun

kendi içinde duyabileceği özkuşuklara oranla çok daha radikal bir meydan okuma ile karşı karşıya olmasından ileri geliyormuş gibi görünüyor. Yeni Sol'un kitle iletişim araçlarına gösterdiği muhalefette, burjuvazinin eskiden beri yaşadığı kitleler korkusu, burjuvazinin gene en az bunun kadar eski olup da bugün ilerici bir kılığa bürünmüş bulunan, sanayi-öncesi günler özlemi ile bir arada yer almış bulunmaktadır.

(Berkeley'deki düşünce özgürlüğü hareketi [Free Speech Movement] sırasında, öğrenci devriminin tam başlangıcı sırasında bilgisayarlar saldırılarının baş hedefi olmuştur. Üçüncü Dünyaya karşı duyulan ilginin de, muhafazakar kültür eleştirilerinden kaynaklanan uygarlık uyumsuzluğunu [uygarlık antagonizmi] kendine temel alan motive'lerden her zaman için arınmış olduğu söylenemez. Paris'te Mayıs olaylarında archie üretim biçimlerine geri dönüş, özellikle belirginleşmiştir. İşçiler arasında modern ofset baskı ile ajitasyon yapmak yerine, öğrenciler Güzel Sanatlar Okulunun pedal makinası ile basılmış posterleri yeğlemişlerdir. Politik sloganlar elişi olarak yazılmış, basılmıştır; bunları çoklu-kopyalamak için stencil kullanmak bile yetecekken, bunu bile slogan metni hazırlayıcılarının yaratıcı tasarım yeteneklerine ters düşen bir şey saymışlardır. En gelişkin kitle iletişim araçlarından uygun biçimde yararlanma stratejisini oluşturma yeteneğinden yoksun kalmıştır. Başkaldırıların ele geçirmek için yöneldikleri yer radyo istasyonları değil de, tam bir gelenekçiliğe batırcasına, Odeon Tiyatrosu olmuştur.)

Kitle iletişim araçları ile bu temas korkusunun tersi ise, büyük kentlerdeki Sol kanat hareketler üzerinde etkin, hayranlık duygusudur. Birincisinde arkadaşlar, kitle iletişimi araçlarının bugünkü kuruluş-yapıları (constitutions) ile devrimci potansiyelleri arasındaki çelişkiler üzerinde duracak yerde, zamanı geçmiş iletişim biçimlerine, esoterik sanat ve zenaatlara iltica etmekte; ötekinde ise, bilinç sanayiinin propagandasından ve onun estetiğinden kurtulmayı başaramamış olmaktadır. Bu, öznel olarak, püriten bir siyasal eylem görüşü ile, serbest zaman (leisure) arasında bir ayrılmaya ve kopmaya neden olmakta; nesnel olarak ise, siyaseten aktif gruplar ile alt-kültür grupları arasında ayrılmalara yol açmaktadır.

Batı Avrupa'da sosyalist hareket, her şeyden çok, dil'i, içeriği ve form'u bakımından herkese seslenmeyi bir yana bırakmış (exclusive) gazeteler ve dergilerle kendine kazanabildiği bir kamuoyuna seslenmektedir. Bu haber «mevkuteleleri», kitle iletişimi açısından, 1900'lerdeki tarihi konumda: görülebilecek parti üyeleri, sempitanlar yapısının ve durumunun varolduğu var sayımı ile yola çıkmış yayınlardır. Açıkça Iskra modeline saplanıp kalmış bulunmaktadır. Çok olasıdır ki, bu yayınları çıkaranlar Rolling Stones dinleyen, olayları ve grevleri televizyondan izleyen, kovboy filmi ya da Godard seyretmek

için sinemaya giden kimselerdir; tek farkları bu yayınların üreticisi olabilmeleri ve analizlerinde tüm kitle iletişimi araçlarını manipülasyon sloganına indirgemiş olmalarıdır. Bu alana yönelik her çarpık akımın, daha başında, bütünleşmeye doğru atılmış bir adım olabileceği kuşkusuna saptanmaktadır. Bu kuşku haksız sayılabilecek bir şey değil; ama, bununla birlikte, insanın kendi kararsızlığının, belirsizlik içinde oluşunun ve güvensizliğinin maskelenmesine de yarayabilmektedir. Sistem tarafından yutulmak korkusu bir güçsüzlük işaretidir; bu ürküntü kapitalizmin içindeki her çelişkiyi yenebileceğini varsaymış olmaktadır — bu, tarih açısından reddi mümkün; teorik olarak ise savunulması düşünülemez bir saplantıdır (conviction).

Sosyalist hareket bilinç sanayiinin yeni üretici güçlerini bir kalemde siler atar; kitle iletişim araçlarını manipüle edilip edilmemeleri değil, materececek olursa, bir kısır döngü içinde kalacak demektir. Çünkü, **Underground**'in plaklarındaki, videoteypteki, elektronik kameradaki ve öteki birçok iletişim araçlarındaki teknik ve estetik olanakların farkına varmaması; bu alanı sürekli keşfetmeyi becerememesi çok daha muhtemel olabilir. Fakat, kendi başına siyasal bir bakış tarzına sahip olmadığı için, çoğu kez, çaresiz bir şekilde **commercialism**'in kurbanı olmaya sürüklenmektedir. O zaman da, siyaseten aktif gruplar bu gibi örnekleri, bön bir kendini beğenmişlikle, **Schadenfreude** içinde seyretmektedirler.* Sonuç, tam bir bilgilenmeme ve öğrenmeme süreci olmaktadır; her iki yan da bundan kaybetmektedir. Sol'un kitle iletişimi araçlarına karşı sürdürdüğü **antagonism**'den de, tıpkı karşı-kültürün **de-politicization**'undan olduğu gibi, kârlı çıkan gene kapitalizm olmaktadır.

DEMOKRATİK MANİPÜLASYON

5. Manipülasyon etimolojik olarak, biçimlendirme, becerme, kafadaki belirli bir amaçla belirli bir materyalin teknik işlemlere tabi tutulması demektir. Teknik nitelikteki bir müdahale kendisi ile zamanca yakın (immediate) bir toplumsal sonuç yaratırsa, bu durumda, manipülasyon siyasal bir edim olmaktadır. İletişim araçları sanayiinde, tanımı gereği, durum budur.

Nitekim iletişim araçlarının her kullanımı bir manipülasyonu varsayar. Aracın kendisinin seçilmesinden tutun da, çekime, kesime, eşzamanlamaya, **dubing**'e ve dağıtımaya varıncaya kadar iletişim araçlarındaki üretimde en elementer işlemler malzemenin kendisi üzerinde yapılan işlemlerdir. Manipüle edilmemiş bir yazım, film yapımı, ya da yayın yoktur. Sorun, bu nedenle, araçları üzerine düşünme işini bir alt-kültürle manipüle eden/edecek olanın kim olduğu sorunu-

* Yani, başkasının uğradığı bir zarar karşısında, onun son durumunu zararından sevinç duyarak izlemek anlamında. (Ç.)

dur. Devrimci bir plan manipülatörün ortadan kalkmasını gerektiriyor değildir; tersine, herkesi manipülatör kılmak zorundadır.

Tüm teknik manipülasyon potansiyel olarak tehlikelidir. Bununla birlikte, iletişim araçlarının manipülasyonu, eski ya da yeni sansür biçimleriyle dengelenemez. Ancak, dolaysız bir toplumsal denetim ile; yani, iletişim araçlarından yayımlanan programların ve öbür birimlerin üreticisi olacak halk kitlesinin denetimi ile dengelenebilir. Bu amaca erişmek için, kapitalist üretim ilişkilerinin tasfiyesi elbette gereklidir; ama tek başına bunlar yeterli olamazlar. Bugüne kadar ile, elektronik araçlar ile olanaklı kılınmış bir kitlece düzenlenen öğrenim-süreci örneğini tarih ortaya koyabilmiş değildir. [Bazı - ç.] komünistlerin bu potansiyelin önündeki bağları koparıp atmasından; özgür üreticilerin [araçlarda kitlelerin çift rol oynayabilmelerini kastediyor - ç.] kitle iletişimi araçlarının hareketlendirici (mobilize edici) olanaklarından duydukları korkular, kılık değiştirmiş, çarpıklaştırılmış bile olsa, eskinin burjuva kültürünün sosyalist ülkelerde bile hâlâ egemen olmasının başlıca nedenlerinden biridir.

(Tarihe ilişkin bir açıklama olarak şurasını işaret edelim ki, Ekim Devrimi sırasında Rusya'da bilinç sanayii alabildiğine geri ve ilkeldi; üretim kapasitesi o zamandan bugüne çok büyük ölçüde artmıştır, ama üretim ilişkileri iletişim sürecinde hem üretici, hem tüketimci olarak herkesin yer alması anlamında - ç.] yapay olarak ve çoğu kez güç kullanımı ile önlenmiştir. Eski günlerde, gene bugünkü gibi, baskısı iyi olmayan gazeteler, kitaplar, bir de tiyatroları Sovyetler Birliği'nin başlıca iletişim araçları oluşturuyordu. Radyo, film ve televizyonun gelişmesi siyaseten tutuklu kılınmıştı. BBC, Amerikanın Sesi, Almanyanın Sesi gibi dış radyolar, bu nedenle, sadece dinleyici bulmakta kalmamakta, kendilerine karşı büyük bir güven de duyulmaktaydı. Eldizgisi risaleler, ya da ağızdan ağıza yayılan şiirler gibi **archaic** iletişim araçları bugün de önemli bir rol oynamaktadırlar.)

6. Yeni iletişim araçları, yapıları gereği, eşitlikçilerdir. Basit bir devreyi açma/kapama işlemi ile herkes bunlarda yer alabilmektedirler. Programlar kendi başlarına maddi şeyler değildir, ayrıca, istendiğinde yeniden-üretilebilmektedirler. Bu bakımdan, elektronik iletişim araçları eskinin kitabı gibi, resim gibi özgül ve sınıf karakteri açık eski iletişim araçlarından bütünü ile farklıdır. Ayrıcalıklı gruplar için televizyon programları, teknik bakımdan, kesinlikle yapılabılır şeylerdir — kapalı devre televizyonu gibi. Ama, aracın yapısına ters düşen bir iş olmaktadır bu. Potansiyel olarak yeni iletişim araçları tüm eğitim ayrıcalıklarını ortadan kaldıracak, bu nedenle de burjuva **intelligentsia**'sının kültürel tekellini sona erdirecek niteliktedirler. **Intelligentsia**'nın yeni sanayie karşı duyduğu hoşnutsuzluğun bir nedeni de budur. **Intelligentsia**'nın «perso-

nalization»a (kişiliksizleştirme) ve «kitle kültürüne karşı savunur göründükleri «moral anlayış ve ruh»a gelince, bu yanlarını da, bir an önce bıraksalar daha iyi olacak.

YENİ İLETİŞİM ARAÇLARININ ÖZELLİKLERİ

7. Yeni iletişim araçları eyleme oryante olmuş niteliktedirler; küçümsenecek, bir yana bırakılabilecek araçlar değildirlir; geleneğe değil, geleceğe yönelik bir değerlendirilmeyi gerektirmektedirler. Bu araçların zaman konusundaki tutumları, zamana da uzanıp yayılmayı, ebedileşmeyi isteyen, bunun istahasını duyan burjuva kültürününkinden farklı; onun tam tersi bir tutumdur. Bu araçlar istiflenebilecek, küpe doldurulabilecek bir şey üretmemektedirler. «Entellektüel malvarlığını» çoktan aşmışlar, bir yana bırakmışlardır; «miras» bırakmayı da, yani **non-material** sermaye üzerindeki belirli bir sınıfın temellükünü de ortadan kaldırmışlardır.

Bu, kitle iletişimi araçlarının belirli bir tarihleri yok demek değildir; tarihi bilincin yitikleşmesine neden oldukları da söylenemez. Tersine, ilk kez bu araçlar tarih materyallerini kaydetmeyi; böylece, istendiğinde yeniden-üretilmelerini olanaklı kılmaktadır. Bu materyalleri bugünün amaçları için elde edilebilir kılmakla, bunları kullanan herkese açıkça gösteriyor ki, tarihin yazıya dökülmesi işi, zaten her zaman için bir manipülasyon işidir. Ama, kullanılmaya hazır tuttukları belek, medreseli bilgiler **caste**'na ait bir saklanga (praserve) değildir; toplumsal nitelikte bir saklangadırlar. Bankalanmış enformasyon herkesin kullanımına açıktır; bu kullanıma açıklık kayıtlama işlemindeki anluk kadar anluk niteliktedir (instantaneous). İki sistem arasındaki yapısal farkı anlamak için bir kütüphane ile, sosyalle edilmiş bir veriler data bankası arasında karşılaştırma yapmak yetecektir.

8. Kitle iletişim araçlarını sadece bir tüketim aracı saymak yanlıştır. İlke olarak, daima, bu araçlar birer üretim aracı niteliği de taşımaktadırlar. Ve, gerçekten de kitlelerin eline geçmiş buldukları için, sosyalleşmiş üretim araçlarıdır. Üreticiler ve tüketiciler arasındaki çelişki elektronik araçlarla kalıtımlanmış şeyler değildir; tersine, yapay olarak, ekonomik ve yönetsel (administrative) önlemler ile pekiştirilmektedir.

(Bunun ilk örneklerinden biri telgraf ile telefon arasındaki farktır. Birincisi, bugüne dek, gönderilen her metni alan ve tutan bürokratik bir kurumun elinde iken; telefon, kullanan herkesin yararlanmasına açıktır. Toplantı devreleri (confrence) aracılığı ile, hatta, fiziksel olarak birbirinden uzak kişiler arasında kolektif «katılımları» bile olanaklı kılmaktadır. Öte yandan «telsiz» mekanizmasına dayanan dinlemeli ya da görsel iletişim araçları hâlâ devlet kontrolü altındadır (telsiz tesislerine ilişkin yasal düzenlemeler). Yerel ve uluslararası radyo-telefonun gerçekleştirilmesinden bunca yıl sonra, televiz-

yon için sürekli yeni dalgabandları açan teknik gelişmelerin karşısında atmosferi (havayı) kontrol eden bugünkü yasalar **anachronistic**'tirler — sadece UHF bandında bile, aynı yerel birimde hiçbir karışma (katılım: intervention) olmaksızın birçok program yayınlanabilmektedir. Bu yasal düzenlemeler, yazılı basının hükümdarlık lisansına bağlı olduğu dönemleri hatırlatmaktadır. Sosyalist hareketler kendi yayın frekanslarına sahip olmak için mücadele etmek ve yakın gelecekte kendi istasyonlarını kurmak zorundadırlar.)

9. Yeni araçların yapısal doğalarının yakın bir sonucu da bugün iktidarda bulunan rejimlerden hiçbirinin bu araçların potansiyellerini özgür kılamamalarıdır. Bu araçların yaratıcılığını, ancak, özgür bir sosyalist toplum tam olarak verimli kılacaktır. Bu araçların bir başka karakteristiği de —belki de belirleyici karakteristiğidir bu— bu tezi doğrulamaktadır: araç olarak, yapılarının kolektif bir yapı olması.

Yakın gelecekteki gelişme şimdilik, bu araçların yardımıyla herkesin iletişimde - ç.] üretici olabilmesinin siyasallaşmamış olarak kalmasına, üretken çabalarında bireysel bir düşünürlük için anlatım yolu aramanın peşine düşmemesine bağlı olacağı yolundadır. İletişim araçları alanında çalışabilmek, kişinin toplumsal yönden; bağıntılı olarak da, estetik yönden ilgisiz ve geçersiz şeylerle uğraştığı sürece olanak tanınan bir şey olacaktır. Örneğin, son tatil gezisinden görüntüler diye bir şeyler toplamak gibi.

Bunu, bugün varolan piyasa mekanizması da kendisine hedef almıştır. Minyatür ve 8 mm. sinema kameraları, teyp kayıt makinaları gibi bugün fiilen kitlelerin eline geçmiş bulunan aygıtlardan açıkça anlaşılacağı üzere bunları kullanan birey tecritlenmiş olarak kaldıkça, bu araçların ona kazandırabileceği profesyonelliğe varmayan bir amatördür. Hatta kısa dalga radyo vericisi gibi güçlü bir üretim aracı bile, ya yolla, oraya buraya serpiştirilmiş radyo yayıncıklarının elinde zararsız ve hiçbir sonuç doğuramayacak bir uğraş durumuna indirgenebilmiştir. Tecritlenmiş amatörlerin ürettikileri programlar, daima, ordan burdan bulduklarının kötü ve günü geçmiş kopyalarından ibaret kalmaktadır.

(İletişim araçlarının yaptıkları üretimde özel üretim, «lisanslı kulübe sanayii»nden başka bir şey değildir. Hatta kamuya açık bile olsa, bu bütünü ile bir danışıklı döğüş görünümünden kurtulamamaktadır. Bu amaçla yola çıkan ve bu araçlara sahip olan kimseler, çoğu kez «Demokratik Forum» ya da bu tür bir şeyle adlandırılan özel programlar üretmektedirler. Bunlarda, köşeye sıkıştırılmış «söyleyecek sözü olan dinleyici» ancak istenen noktaya kadar konuşmakta; ondan öteye sözü «kesilmektedir». Tıpkı kamuoyu yoklamalarında olduğu gibi, bu programlardaki kişilere, sadece kendi bağımlılıklarını (tabii durumda olmalarını) doğrulama şansına sahip olacakları, sınırlı sorular sorulmaktadır. Bu, beslen-

mesi için kendisine verilen ile, geriye vereceği destek-yankı için her yolu açan bir kontrol devresidir.

Lisans kavramı bir başka anlamda da kullanılabilir — bu ekonomik nitelikte bir anlamdır. Sistem, kendisine katılan herkesi, kendisine filmelerini sağlayan ya da kasetlerini yapan bir tekelin konsesyoneri haline getirmektedir. Amaç, örneğin video gereçlerinin olanaklı kılabilmesi bağımsızlaşmayı, bu yolla, daha filizlenen bir tomurcukken yokedip kurutmaktır. Doğal olarak, bu tür eğilimler araçların yapısının özüne ters düşmekte; yeni üretici güçler bu eğilimlere sadece izin vermemekle kalmamakta, fakat gerçekten yönsemelerini de tersyüz etmektedirler.

Bu «icazetli» yürütülen faaliyetin yoksul, çelsimsiz ve çoğu kez onur kırıcı ürünleri profesyonel iletişim araçlarındaki - ç.1 üreticilerce ciddiye bile alınmamakta, küçümsenmektedir. Kitlelerin gördüğü zararın ise en başında kursuz bir işgal gelmekte; çünkü, kitle iletişim araçlarının kullanılmaması gerektiğince bilebilecek durumda bulunmaktan alakonulmuş olmaktadır. Bugünkü durumlarıyla halkçı (popüler) bazı belirli televizyonlarda yapılan yayınlar, bu kişilerin kendi başlarına bir şeyler yapacak durumda olmadıklarını açıkça kanıtlamaktadır.

Bu yapılanlar bugünün yeni psikolojik ve pedagojik araştırmalarının bulgularına ters düşmekle kalmamakta; kolayca anlaşılabilir reaksiyoner bir himayeci formülasyon niteliği taşımaktadır. Yani «seçkin ve yetenekli» (gifted) insanlar düpedüz kendi hayat alanlarını savunmuş olmaktadır.* Bu ölçüde, çok yaygın olan bir siyasal yargı ile; yani, «eblehleştirildiği» ve kendisinden kendisine bile hayır gelmeyecek bir duruma düşürüldüğü varsayılan bir işçi sınıfından söz eden o alışılmış beylik yargının kültürel bir benzeri ile karşı karşıyayız. Tuhaf olan şu ki, kendilerini sosyalist sanan niceleri de kitlelerin kendi kendilerini hiçbir zaman yönetemeyeceklerini söyleyebilmektedirler. Bu türden kişiler, olsa olsa, sosyalizmi sadece ve sadece kamulaştırma sanan ekonomistler olabilir.

* Yani «kitle kültürü» denen ve kitlelerin beğeni ve değerlerine denk düşen, toplumsal konularının ürünü ve ideolojik yoldan pekiştirici olan kültürü banal bulan bu entelektüeller, bu rafine kişiler toplumun ekonomik, kültürel (ve siyasal) yapısını değiştirerek, yabancılaşmayı ortadan kaldıracak yönde, toplumdaki başat kültüre karşı geçerli bir siyasa izleyeceklerine, kitlelerden, onlarla örgütlü bir özdeşleşmeden ve kitlelerle karşılıklı etkileşimden kaçarak, egemen sınıfın izin verdiği bu yolla, kendi kültür adaklarında yaşamaktadırlar. Yeni Sol'un bir bölümünün, böylece, «emancipation from self» değil de, «liberation for self» ile yetiniş yeni bir «counter-culture» indirgenliği; işçi sınıfına tik-sintiden yola çıkarak toplumsal bir patolojik olguya indirgenliği söyleniyor. (Ç.)

SOSYALİST BİR STRATEJİ

10. Kitle iletişimi araçlarına ilişkin sosyalist bir strateji, tam tersine, iletişimde - ç.1 yer alan bireysel katılımcıların toplumsal öğrenimden ve toplumsal üretim sürecinden tecritlenmişliklerine bir son vermeyi kendisine hedef almaktadır. Bu, konunun ilgili kıldığı kişiler kendilerini örgütlemedikçe, olanaksızdır. Kitle iletişimi sorununun politik nitelikteki canalcı noktası budur. İşte bu noktadadır ki sosyalist kavramlar neo-liberal ve teknokratik anlayışlardan ayrılmak durumunda-dırlar. İnsanın kurtuluşunu (emancipation), teknolojiye yer alan demir kütlelerinden, araç-gereçten bekleyenler, ya da nasıl bir yapılanmışlık içinde olursa olsun bu demir yığınları sistemlerinden bekleyenler, ne idüğü belirsiz ve yeterince açıklanamamış bir «ilerleme inancı»nun kurbanı olmaya mahkumdurlar. Kitle iletişiminde kurtuluşun (emancipation) herkesin sabah akşam yayın izlemesiyle, ya da yayın yapmasıyla, salt bu kadarıyla gerçekleştirilebileceği sananlar, varolan toplum biçimini meşrulaştırabilmek için, toplumun önceden birbirleriyle uyumlu kılınmış toplumsal çıkarılara dayandığını savunan, ama, elinde «oyunacak kağıt kalmamış» bulunan ve bu nedenle, çağdaş kılık-kıyafetlere bürünmüş bir liberalizm tarafından «çarpılmış» faldatılmış - ç.1 kimselerdir.

Bu tür hamhayalciliklere karşı iyice bilmemiz gereken şudur ki, kitle iletişimi araçlarından doğru bir biçimde yararlanmak örgütlenmeyi gerektirmekte ve bunu araçların yapısı olanaklı kılmaktadır. Üreticinin çıkarlarına denk düşecek her üretim, kolektif bir üretim yöntemini bir postula olarak benimsemek durumundadır. Bu nitelikte bir üretim, zaten, toplumsal ihtiyaçların bir öz-örgütlenim form'udur. Teypler, kameralar, sinema makineleri günümüzde bile binlerce ücretli-işçinin elinde bulundurabildiği şeylerdir. Sorun, bu üretim araçlarının çalışılan yerlerde, okullarda, bürokrasinin kuruluşlarında; kısacası, toplumsal çatışmanın olduğu bu gibi yerlerin her birinde nasıl olup da kullanılmadığıdır. Çarpıcı nitelikte tanıma-duyurma form'ları oluşturarak —ki, kitleler için gerekli form'lar bunlardır— geniş kitlelerin gündelik hayatlarının kanıtlarını ortaya koymak, bunlardan hep birlikte gereken dersleri çıkarmak olanağı kendilerince yaratılabilir.

Doğaldır ki, burjuva toplumu bu tür gelişme olasılıklarına karşı kendini bir dizi yasal önlemlerle savunmaktadır. Özel araziye girişin, özel araziden geçişin yasaklanması, ticari ve resmî gizlilik ve özel'lik burjuva toplumunun temellerindedir. Burjuvazi, burjuva toplumunun gizli servisleri her yere sızarken, özel konuşmalarda telefonlara saplama yaparken kendisi kişinin özel hayatından ve bunun mahremiyetinden özenle söz edebilmekte; kişiselliğe özgü (privacy), böylece, sadece sömürüne ait bir kişiselliğe özgü lük sorunu olarak dert edinilmiş olmaktadır. Bu

Birikim 58-59/24

kağıttan duvarları, ancak, kolektif ve örgütlenmiş bir çaba söküp atabilir.

Böyle erekler için kurgulanmış iletişim şebekeleri, birincil işlevlerinden de öteye geçerek, siyasal yönden ilginç örgütsel modeller oluşturmaktadırlar. Sosyalist hareketlerde disiplin ve kendiliğindenlik (spontaneity); merkezîyetçilik ve adem-i merkezîyetçilik; otoriteryen önderlik ve anti-otoriteryen çözümlü (disintegration) diyalektiği çoktandır bir çıkmaza girmiş bulunuyor. Devrelerin birbirlerini canlı kıldıkları şebeke-biçimli iletişimlerin oluşturacağı modeller, bu durumun çözüme nasıl ulaştırılacağı konusunda bazı noktalara ışık tutabilirler: okurları tarafından yazılan, basılan, dağıtılan gazeteler, siyaseten aktif grupların çalıştıracağı video şebekeleri gibi.

Herhangi bir iyi niyetten daha radikal, bugün görülen 'kişinin kendi sınıfından kaçışından' daha kalıcı ve direngen olarak, kitle iletişimi araçları kitlelerin, gerçekten kitlelerin olduğu zaman, burjuva entelektüellerinin kişiye-özgü (bireyci) iletişim üretim yöntemlerini yerlebir edici bir gelişme gerçekleştirilmiş olacaktır. Burjuva entelektüellerinin bireyciliklerinin, moral (ahlaki) temele dayanan bir özveri olmaktan çıkarılıp yeni tarzda bir siyasal öz-bilmeye; yeni tarz bir siyasal davranış biçimine dönüştürülebilmesi, ancak, üretim faaliyetlerinin ve üretici öğrenme sürecinin içinde olanaklı kılınabilecektir.

11. Bugün her yere yayılmış, her yerde benim-senecek duruma gelmiş bulunan tez, günümüz kapitalizminin reel-olmayan ihtiyaçları sömürme yolu ile hayatını sürdürmekte olduğu tezidir. Böyle bir açıklama, en hafif bir ifade ile, gerçeğin yarım-yamalak algılanabilmiş olmasına bağlanabilir. Vance Packard gibi tanınmış Amerikan toplum bilimcilerinin ortaya koydukları sonuçlar yarsız değilse de, sınırlı şeylerdir. Reklamcılık aracılığı ile ihtiyaçlar uyarılması, yapay olarak doymak bilmez, istekler yaratılması konusunda bu açıklamanın söyleyebildikleri, kitle tüketiminin ücretli işçiler üzerindeki hipnotik çekiciliğini yeterince açıklamaktan uzaktır. «Tüketicilerin oluşturduğu terör» hipotezi, küçük-burjuvallaştırılmış, ifsad edilmiş ve düzenle bütünleştirilmiş olduğu ileri sürülen işçi sınıfına karşı, kendisini siyasal bakımdan daha aydınlanmış sanan orta sınıfa özgü başka önyargılara tam da denk düşecek bir nitelik taşımaktadır. Kitlelerin bu tüketiciliği, asılsız ve yanlış (false) ihtiyaçların emredici gücünden değil, son derecede reel ve yerinde (legitimate) ihtiyaçların asıllıklarından uzaklaştırılmalarından (falsification) ve sömürül-melerinden kaynaklanmaktadır. Reklamcılığın parazitlikten ibaret işi bu reel ve haklı görülebilecek ihtiyaçlar olmasaydı, toplumdaki bugünkü yerini bulamazdı. Bir sosyalist hareket bu ihtiyaçları reddetmekle yetinemez; onları ciddiye almak, incelemek ve siyaseten bunları verimli kılmak zorundadır.*

* Burada söylenmesi gereken şu: reklamcılık, ya

Bu durum, bilinç sanayii için de geçerlidir. İletişim araçlarının karşı konulmaz gücü bilinmez bir elçabukluktan kaynaklanmakta değildir. Bu güç, araçların bugünkü «ifsad» edilmiş hallerinde bile, ardarında yer alan derin toplumsal ihtiyaçların temel nitelikte olma gücünden yansımaktadır.

Hiç kimse bunları kendine dert edinmediği için, kitlelerin çıkarları, bu çıkarlar tarihi yönden yeni şeyler olarak kaldıkları sürece, bilinmezlikler olarak kalacaktır. Bu çıkarlar, şüphesiz, geleneksel işçi sınıfı hareketinin temsil ettiğinin

da propaganda bugünkü toplum yapısında bir meta'yı, ya da metalaştırılmış değer'i benimsettiğinde bu başarısını kitlelerin «eblehliği» sayesinde değil, kitlelerin kendilerine ters düşen sosyal varoluşları sayesinde sağlayabilmektedir. Reel hayatında ustabaşı'sından geri konumdaki işçi; beyaz yakalı personelden daha alt sosyal statüdeki ustabaşı; yönetici seçkinlerin statüsünden daha alt sosyal statüdeki beyaz yakalılar, toplumsal yapıyı değiştirmenin zorunlu siyasal yol ve yönteminden alakonuldukları için —bu konuda en etkin araçsal düzenlemeler gücünü bu ekonomik ve sosyal temelden alan ideolojik koşullandırmalardır— mesai saatlarının dışında, sokakta, herkese açık yerlerde, mahallelerinde —bugünün yüzyüzelikten ve yerellikten kurtulmuş toplumsal ilişkileri sayesinde— tüketim kalıplarında kendilerine oranla daha üst statü gruplarının tüketim kalıplarını benimseyerek, bunları kendilerinin statü sembolleri gibi kullanarak, anonimleşen sosyal ilişkiler kesiminde, kendi reel sosyal statülerini saklayabilmektedirler. Bu çaba, kimi zaman, «aç kalarak», ya da «self-determinist» ile, veya «anomic» olma bahasına sürdürülmektedir. Kötüdür. Yoğun bir «yanlış bilinç» aşılacağı; yabancılaşmayı pekiştirici bir süreçtir. Ama, bunların örgütlü ve bilinçli olarak gerçekleştirildiği bir başat kültüre rağmen, insanın yükselmek, daha iyi bir hayata erişmek gibi istekleri ortadan kaldırılamamakta; ekonomik tasarı ve politik yapı bunu kendisi için zararlı görmek zorunda kalmaktadır. Doğru olan, sosyalistlerin bunların bugünkü, bireysel kurtuluşculuk etkisiyle çarpıtılmış görünümünü (hallerini) de aşacak şekilde değerlendirmeler yapabilmeye yönelmektir. Örneğin, bunların «işçi aristokrasisi», «işçi sınıfının iğdiştirilmiş olması», «teknolojinin kitleleri belli bir doyguluk düzeyine eriştirecek bir duruma gelmesi nedeni ile çağdaş kapitalizmin temel karşıtlıklarından uzaklaşmış olduğu», «insan'ın öldüğü» gibi kendi tarihliği içinde sınırlı bir açıklayıcılık niteliği taşıyan görüşlere sapanmak yerine, toplumsal hayatı içinde insanın olumlu ya da olumsuz her özeliğinin, onun sosyal ilişkilerinin o dönemdeki başat etmenlerinin birbirileri ile göreceli ağırlıklarının dengesine bağlı olduğunu düşünmeye başlamak; eleştirel açıklama, örgütlenme ve siyasal eylemin geçerli birlikteliğini oluşturmaktır.

Birikim 58-59/25

çok ötesine varmıştır. Tıpkı, üretim alanında olduğu gibi, eşyalar (goods) üreten sanayi ile bilinç sanayinin daha bir içiçe girmesi; özne yönünden de, ihtiyaçlar alanında maddi olan ve olmayan faktörlerin yakın bir içiçelik dokusu kazanmış olması gibi. Bu süreçte, eski psiko-sosyal tema'lar sıkı sıkıya sürecin içinde yuvalanmışlardır — sosyal prestij, özdeşleşme pattern'leri gibi. Fakat, doğası yönünden utopian olan bazı güçlü yeni tema'lar da oluşmuş bulunmaktadır. Maddeci bir bakış açısından yapılacak değerlendirmelerde, bunlardan ne birinin, ne de öbürünün baskı altına alınmaması gerekir.

Henri Lefebvre bugünkü kitle tüketimi form'unu anlatmak için gösterim (spectacle: şaşalı gösterim), teşhir (exhibition), gösteri (show) kavramlarını ileri sürmektedir. Eşyalar ve vitrinler, trafik ve reklamlar, dükkanlar ve iletişim dünyası, haberler ve paketleme (ambalajlama), mimarlık ve kitle iletişimi üretimi bir totalite, bir sürenin tiyatro oluşturacak biçimde bütünlükleşmişlerdir. Totalite ise kentlerinin meydanlarına değil, artık evlerimizin içine de damgasını vurmuş, egemen olmuştur. «İyi yaşamak» deyimi, en sıradan nesnelere bile bu evrensel festivalin sahne donanımı durumuna sokmuş; bu festival içinde meta'nın fetişistik karakteri meta'ların kullanım-değerinin üzerinde açık ve tam bir egemenlik kurmuştur. Bu festivalin becerdiği (irtikap ettiği) sahtecilikler (swindle) bugünün toplumlarında varolan sosyal yapının içinde olmaktadır ve olacaktır. Ama bunlar, bir başka şeyin de müjdecisidirler. Gösterim olarak peşine düştüğü, müz tüketim, yokluğun yokolacağına ilişkin olarak bir sözvermeyi de içinde taşımaktadır. Bugünkü festivalin aldatici, merhametsiz ve tiksinti verici yanları, verilen bu sözün gerçekten yerine getirilmesi diye bir sorunun (bu yapı içinde - ç.) gerçek bir varlık kazanmasının olanaksız kalışından meydana gelmektedir. Fakat ne var ki, «nedret» (scarcity) ortadan kaldırılmadıkça, kullanım-değeri ancak kandırmaca ve sahtecilik ile varlığı unutturulabilecek temel önemde bir kategori olarak kalmaya devam edecektir. Ayrıca, böylesine geniş ölçüde bir kandırmaca ve sahtekarlık, ortada, kendisine temel alacağı reel bir kitlesele gerek yoksa (yok denirse - ç.) anlaşılır bir şey olamaz. Bu gerek —bunun utopik nitelikte olduğu kabul— apaçık gözler

Bunun için de, eleştirel açıklamada, salt «felsefeler» değil, örneğin, Veblen, Simmel, Thorstein, C. Wright Mills, Ervin Goffman, Homans, Mannheim gibi Batılı düşünürlerin anlattıklarını da —kimi yöntembilim ile, kimi insan'a bakışdaki değerler ile ilgili olarak— okumak; çağdaş sosyal bilimcilerin betimleyici açıklamaları ile Marksist teoriyi beslemek yararlı olacaktır. Özellikle, Marksizm'in temel açıklamalarını yadımıza varan bazı düşünürlerin, 1960'lardan sonra da bunu yapmaksızın, bu kötümserliğe varmaları birçok yönden incelenmeye değer. (Ç.)

önündedir. Bu ihtiyaç, yeni bir ekolojiye; ortam ve çevrenin sınırlayıcılıklarından, engellemelerinden kurtulmaya, «sanatsal» sayılan alanla sınırlı kalmayan bir estetiğe duyulan ihtiyaçtır. Bu istekler, kapitalist sistemin oynamakta olduğu oyunun kitlelere içselleşmiş kuralları —ya da, hemen bunlardır denebilecek şeyler— değildir. Bu istekler psikolojik köklere sahiptir ve hiç de bastırılabilir, yok edilebilecek şeyler değildir. Gösterim olarak tüketim —parodilemiş bir form içinde— kitlelerin utopik bir güne yaptıkları çağrıdır; kendi günleri'ne olan beklentileridir.*

* Yazarın, yeterince açıklayamadığı, ama sezgi olarak bulduğu bu gerçek sosyolojik olarak bakıldığında biraz daha açıklanabilmektedir: egemen sınıfın egemenliği, egemen kültürün (başat kültürün) sosyalizasyonu hiçbir zaman tam (mutlak) bir başarı ile olmaz. Çünkü, toplum yapısı içindeki maddi temellere sahip bulunan gelişmeleri bütünüyle yok edecek bir yapı söz konusu değildir. Çelişkileri oluşturan maddi temeller sayesinde farklı sınıflar, zümreler, (etalar), veya sosyalist toplumdaki antagonistik olmaktan çıkmış karşıtlıklara sahip toplumsal kategoriler varlıklarını sürdürdükleri sürece, egemen kültürün egemen olduğu alanın dışında (toplumun kendisini yeniden-üretmesi için gereken temel işlerin dışındaki işleri yapıldığı alanlarda) çeşitli alt-kültürler ve onların sahibi sınıflar, v.b., varolmaya devam edeceklerdir. Bunlar, egemen sınıfın egemenliğini yansıtan başat kültüre katılsalar da, kendi alt-kültürlerinden bütünü bütüne ayrılmazlar. Başat kültürü benimsemeleri, tam bir sosyalizasyon olarak olmamaktadır. Kendi sosyal konumlarını değiştiremedikleri sürece, kısmen benimseme (özümseme), kısmen de boyun eğme (submission) yolu ile bireysel kaldıkları sürece, hayatlarını kolaylaştırmak için başat kültüre ters düşmeyecek bir kültürü kullanırlar. Ama, karanlık olduğunda, ya da «örgütlenip» doğru çizgiyi bulduklarında başat kültürün değerlerini eleştirebilmekte; başat kültürün normatif düzenlemesinin kendileri için değil, kendileri üzerinde egemenlik kurmuş ve bunu sürdürmek —hem de kendilerinin edim ve emekleri aracılığı ile— isteyenler için kurgulanmış bir yapı olduğunu görebilmekteydiler. «Karanlıkta» yapılanlara «anomic» davranışlar diyebiliriz: kendi iş yerindeki amirine saygılı davranan bir emekçinin, başka bir yerdeki «âmir» statüsündeki birini horlama derecesinde hiç kale almaması; açıkta yapamadığı işleri, ihlal edemediği norm'ları kimsenin olmadığı an ve yerlerde yapması, v.b.. Örgütlenmiş işçiler, emekçiler ise, bu tür davranışlardan kurtulmakta; «patolojik» bir bireysel karşıtlık içine sürüklenmeden, sağlıklı bir siyasal karşıtlığa ulaşabilmektedir.

Yazar da, bugün utopik görünen bu «kendi günlerine çağrı»nın sağlıklılığını buna dayandırıyor. (Ç.)

Birikim 58-59/26

Kitle iletişimi araçlarının vaat ettikleri de, aynı derecede, kavranması güç (ambivalence) bir görünümdeydiler. Vaat ettikleri, maddi-olmayan çeşitlilik, değişiklik ve hareketlilik konusundaki kitle ihtiyaçlarının karşılanması yolunda şeylerdir. Bu cevap, maddi ihtiyaçlarda, otomobil sahibi olabilmeye ve turizmin gelişmesinde olmaktadır; ama bunlar, çeşitlilik ve hareketlilik ihtiyacının istismarına dayanmaktadır. Sermayenin, sermaye-karşısı kimselere oranla çok daha çabuk farkedip anladığı, çok daha doğru kavrayıp değerlendirilebildiği; ama bunu, doğal olarak, sadece bu isteklerin sarsıcı güçlerinden kitleleri yok-sunlaştırmak, kitleleri bu yolla tuzağa düşürmek için yaptığı öteki kollektif istekler de en az bunlar kadar güçlü ve gerçeklikli bir kurtarıcı (emancipatory) niteliğe sahiptirler: yerel, ulusal ve evrensel ölçekteki toplumsal süreçlerde yer almak ihtiyacı; yeni karşılıklı-etkileşim ilişkiler arası ilişki kurabilme - ç.) biçimlerine, cehaletten ve vesayetten kurtulmaya, hayatta kişinin kendi iradesinden başka bir yere, bağımlı olmasına duyulan ihtiyaçlardır. «Her yer sizin ve her yerde sizsiniz!» iletişim sanayinin en başarılı sloganıdır. Bild-Zeitung gazetesinin «okurlar parlamentosu» demos'un çıkarlarına karşı kullanılan dolaysız demokrasi.* «Okur Köşesi», ya

* Eski çağda, siyasal toplum'a geçiş sürecinde soy toplumu birimleri yerleşik hayata geçtiklerinde, kendi soydaşık topluluğu bütünlüğünü koruyacak biçimde, aynı mekan birimlerinde evler yaparak mahalleler oluşturmuşlardır.

Özel mülkiyetle birlikte, soydaşık ilişkilerinin geliştirebildiğine oranla daha geniş bir evrensellik içinde özdeşleşme gerekince, Greklerde Cleistenes zamanında (M.Ö. 6. yy.), soy toplumunun soy, fratri ve kabile kurullarının aracılığı ile işleyen siyasal ilişkilerinin yerine, özel mülkiyet açısından mülkiyet sahibi olan ve olmayanlar arasındaki ilişkileri, örtülü bir dolaysız demokrasi ilişkileri görünümüne sokmak; özdeşleşmenin evrenselliğini büyütmek gerekmiştir.

Siteli olmak; bu özelliğe dayanan oy kullanma hakkına sahip olmak yeni toplum biçiminin olgunlaşmasında, getirdiği daha evrensel özdeşleşmeler aracılığı ile, büyük bir rol oynamış; bu üst-yapı düzenlemesi, temelde özel mülkiyeti doğuran emeğin yabancılaşmasına dayanan toplumsal evrimin hızlandırıcısı (çoğaltanı) olmuştur: site'den olmak, aynı panteon'da yer alan tanrı ve tanrıçaların sitelerinin oluşturduğu siyasal birliklerden (konfederasyonlardan ya da ilk emperyal bütünlüklerden) olmak, şu ya da bu adla adlandırılan bir Tek Tanrının müminlerinden olmak, Aydınlanma ile birlikte ise burjuvazinin açığa çıkan aggressive insafsızlığını «imânsızlık» olarak «dizginlemeye çalışın Kiliseye karşı» rasyonalizmden, laisizmden, ulusculuktan yana olmak v.b. gibi.

Yazar, Cleistenes'ten itibaren ilkel-komünal top-

da «serbest zaman» — bunlar, aslında, kitlelerin olgunlaşıp dışa vurmaya yüztutar gibi olan istek ve arzularını evcilleştirip dam'a sokan, nötralize eden araçlardır.

(Buna denk düşecek biçimde, iletişim araçlarının utopik hikayelere olan tutkunlukları. Örneğin, İtalyan asıllı genç bir Amerikalının bir yolcu uçağını kaçırarak Kaliforniya'dan Roma'ya, «memleketi görmeye» gitmesi gerici basın tarafından bile karşı koymasız benimsenmekte, okurlar da buna bayılmaktadır. Özdeşleşme, burada, bir genel ihtiyaç durumuna gelebilmiş bir ihtiyacı kendisine temel almış olmaktadır: bu tür uçak yolculuklarının sadece politikacıların, devlet adamlarının, işadamlarının hakkı olduğuna inanmanın, bunu kabullenmenin insanlara zor gelmesi... «Pop yıldızlarının» rolleri de buna benzer bir açıdan incelenebilir; bu durumda, otoriteriyen ve kurtarıcı (emancipatory) faktörler olağanüstü bir yumaklanmada içiçe girmiş olmaktadır. Beat müziğinin bireylere değil de, gruplara bir şeylerle özdeşleşme olanağı sağlaması belki de, hiç de önemsiz bulunmaması gereken bir şey oluyor. Rolling Stones grubunun ürünlerinde (ve onların üretimde bulunma tarzlarında) utopik içerik apaçık görülmektedir. Woodstock Festivali, Hyde Park konserleri, Wight Adasındaki konserler ve Kaliforniya'daki konserler siyasal Sol'un ancak kısıncıklıkla ve uzaktan seyredebileceği bir hareketlendirici güç taşımaktadır.

Açık bir gerçektir ki, bilinç sanayii bugün varolan form'ları içinde kendi varoluşunu sürdürmekte temel almış bulunduğu ve sürekli olarak canlı tutmak zorunda olduğu bu ihtiyaçların hiçbirini tatmin etmemektedir. Bunu, oynanan oyunun bir illüzyona dönüştürebildiği yerlerde ve biçimlerde yapılabiliyor sadece. Ama, işin can alıcı yanı şu ki, (varolan sosyal form'ların bilinç sanayilerinin - ç.) «yapacağım» dediği, sözvermiş görüldüğü şeyleri karalamak yerine, bunları kitlelere ifade ettiği değerlerine - ç.) ilişmeden ele almak ve bunların ancak bir kültür devrimi ile gerçekleştirilebileceklerini anlatmak, ortaya koymak. Kitlelere, bu ihtiyaçlarının yanlış (aslısı: false) olduğunu ilân etmekle kitlelerin kırgınıklarını; kitlelerin, olanı-biteni anlayamalarının verdiği kafa karışıklığını kat-kat artırıp çoğaltan sosyalistler ve sosyalist rejimler, karşı çıkmaya ve kendisine karşı savaşmaya sözverdikleri bir toplumsal sistemin suç ortağı olup çıkmaya zorunludurlar.

lumdan siyasal topluma (bu, ilkel-komünal toplumda siyasal alan yoktu demek değildir) geçişin bu «püf» noktasına değiniyor. (Ç.)

Birikim 58-59/27

12. ÖZET

İletişim araçlarının baskıcı kullanımları
Merkezi kontrollü program

Bir yayıncı, çok sayıda alıcı

Tecrit edilmiş bireylerin hareketsizleştirilmesi
durumu
Edilgin tüketici davranışı

Siyasallaşma-yoksunluğu
Uzmanlarca üretim iletişimde - ç.]

Mülkiyet sahibince ya da bürokrasi tarafından
kontrol

YENİ İLETİŞİM ARAÇLARININ SİSTEMİ ALT-ÜST EDİCİ GÜCÜ

13. Elektronik iletişim araçlarının nesnel anlamdaki 'düzeni alt-üst edici potansiyelleri' konusunda evrensel sınıf mücadelesinde yer almış bulunan tarafların her ikisi de —metropollerdeki manipülasyon tezini kader bellemiş bu tezin yandaşları bir yana— görüş birliğindedir. Frantz Fanon transistörlü alıcıların Üçüncü Dünyanın özgürlük mücadelesinde en önemli silâhlarından birini oluşturduğuna dikkati çeken ilk adamdır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin eski bakanlarından ve iktidar partisinin sağ kanadının «sözcüsü» Albert Hertzog, «televizyon Güney Afrika'da beyaz adamın mahvını hazırlıyor» demektedir. (Der Spiegel 20.10.1969). Amerikan emperyalizmi durumu gerektiğince anlamış bulunmaktadır. Amerikan emperyalizmi —kendi ideologlarının adlandırmaları ile— «yükselen beklentiler devrimi»ni, tüm kıtaya ve Amazon havzasının içlerine kadar kendi yayın istasyonlarını kurarak ve insanlara tek-dalgalı (tek frekanslı) transistörlü abucular dağıtarak karşılama girişimindedir. Nixon yönetiminin kapitalist iletişim araçlarına yaptığı saldırılar, yönetimin, bu araçların duyurumunun —bunun biçimi ne kadar tekyanlı olursa olsun— halkı Vietnam Savaşına karşı harekete geçirmekte çok önemli bir rol oynadığını farketmiş bulunduğunu göstermektedir. Daha 25 yıl önce Fransızların Madagaskar'da yaptıkları katliam —ki bu 100 bin kişinin katledildiği bir olaydı— Le Monde okurlarına «Küçük Haberler» bölümlerinde verilmiş, böylece, olayın başkentte kimsenin dikkatini çekmemesi sağlanmış; olay tepkiye yol açmamıştır.* Günümüzde ise, iletişim

* Bu biraz yetersiz bir açıklama. Şöyle ki, 25 yıl önce, aynı dönemde Afrika'da, ya da Madagaskar'da örneğin yeni bir madenin bulunması, şirketler için önemli bir olay Fransa'ya daha çabuk ulaşabilmiş ya da «Küçük Haberler»de değil de, önemli sayılan/gösterilen haberler arasında verilmişse burada yazarın belirttiği olguyu iletişim sanayiinin salt kendisi açısından değil,

İletişim araçlarının kurtarıcı (emancipatory)
kullanımları

Merkezileştirilmemiş (adem-i merkezietçi)
program

Her alıcının potansiyel bir yayıncı olması
durumu

Kitlelerin hareketlendirilmesi

İlgili tarafların karşılıklı-etkileşimi, destek-yanık
(feedback)

Siyasallaşmacı öğrenim süreci

Kollektif üretim iletişiminin süreç olarak

kitlelerce üretilmesi - ç.]

Öz-örgütlü toplumsal kontrol

araçları sömürge savaşlarını emperyalizmin merkezlerine getirmeye başlamıştır.

İletişim araçlarının dolaysız hareketlendirici gücü, bilinçli bir biçimde düzeni değiştirici amaçlarla kullanıldığında, kendini daha açıkça göstermektedir. Bu araçların bulunduğu her yerde,* o yerdeki siyasal edimin gösterimsel niteliği büyük ölçüde artmaktadır. Japonya ve Birleşik Amerika'daki öğrenci hareketleri bu durumu kısa sürede anlamışlar; işin başından itibaren, iletişim araçlarının yardımları ile, önemli sayılabilecek bir güç ve birikim sağlayabilmişlerdir. Ama bu başarılar kalıcı sonuçlar yaratmamıştır. Yeniden-üretimin sihirli gücüne safcasına «imân etme», örgütsel faaliyetin yerini tutamaz; kitle iletişimi araçlarını kendi eylemlerinin mantığını benimsemeye ancak aktif ve içsel tutarlılığı olan gruplar zorunlu kılabilir. Bu durum, devrimci pratikleri eylemlerinin kamuya duyurulmasında içeriklenmiş bulunan Uruguay'daki Tupamaros örneğinde açıkça görülmektedir. Bu örnekte aktörler yazar durumuna gelebilmişlerdir. Rio de Janeiro'da Amerikan Büyükelçisinin kaçırılması, olayın kitle iletişimi araçları üzerindeki etkileri düşünülerek planlanmıştır. Yani, olay bir çeşit televizyon programı olarak kurgulanıp gerçekleştirilmiştir. Arap gerillaları da aynı yolu izlemektedirler. Uluslararası planda bu teknikleri ilk sınavları Kübalılar olmuştur. Fidel, daha ilk günden itibaren (Moncado, 1953) iletişim araçlarının devrimci potansiyellerini gerektiğince ve doğru olarak kavrayabilmiştir. Bugün illegal siyasal eylemler, aynı anda, hem en üst derecede gizlilik, hem de en üst derecede duyurum (publicity) gerektirmektedir.*

kullanımını belirleyen değişik, siyasal, ekonomik, kültürel etmenler açısından açıklamak daha doğru olacaktır. (Ç.)

* Yazarın bu açıklaması da, iletişim süreci teorileri ile yeterince ilgilenmemiş okurları yanıltıcı sonuçlara varılabılır: «Aktör» olan ile, «yazar» olanın aynı taraf olabilmesi ile sorun bitmemekte-

14. Devrim koşulları, devrime ilişkin durumlar, kendileri ile birlikte, varolan iletişim araçları toplamında kitlelerce meydana getirilmiş süresiz, kendiliğindenlikli değişimler de oluşturmaktadır. Bu oluşturulan değişimler ne denli kalıcı ve köklü iseler, o denli başarılı bir kültür devriminin oluşturulmuş bulunduğunu gösterirler. İletişim araçlarının nasıl bir «durum» içinde oldukları, bonapartist ya da bürokratik anti-siklonların patlamak üzere olup olmadığını anlama bakımından en gerçekçi ve en duyarlı barometrelerdir. Kültürel inisiyatif ellerinde tuttukları sürece, kitlelerin toplumsal tasarım ve düşünme gücü teknik gelişmişlikleri bile altedebilir; eskinin iletişim araçlarının işlevlerini dönüştürebilir; böylece de, onların sınırlılık doğuran - ç.] yapılarını parçalayabilir. «Bizim çalışmamız ile Devrim büyük bir propaganda ve aydınlanma çalışmasını başarı ile tamamlamıştır. Beylik kitabı sayfa sayfa ayırdık; sayfaların her birinin boyutlarını yüz kat büyütürken renkli baskı yapıp duvarlara astık. İyi bir basımevimi olmadığımız için, bu işi de tez yapmak zorunda olmamız nedeni ile, bu iş, en iyi, eldizgisi ile oluyordu. En hızlı ile hızlandırılmış lapidary (taş baskısı tekniği - ç.] idi. Bunu en basit baskı tekniğine uygulamıştık. Nitekim, hükümet kararnameleleri bile rule biçiminde açılıp okunan, tek sayfa ve resimli bro-

dir. İletişim sürecinin etkinliği sadece bunlarla olabilecek birşey değildir. Önemli olan, burada aktör/yazar olduğu söylenen taraf ile kitlelerin arasındaki iletişim sürecinin her iki taraftaki insanlar için de, eşanlılar taşıyan bir süreç olması, beklenene uygun tutumsal ya da davranışsal değişiklik yaratabilmesidir. Kitlelerin gerçek toplumsal hayatlarının onlara yükledikleri toplumsal roller; bunların gerektirdiği haklaştırmalar; bunların sınırdığı ve denetlendiği gruplardaki ilişkiler, bunların arasındaki tutarlılık aracılığı ile toplum yapısının yeniden-üretimine kitlelerin katılması, kitlelerin olayları ya da haberleri görmesi duyması ile, onların algılamalarını belirleyecek olan algılamaya ilişkin yapısal ve işlevsel faktörler v.b.nin öncelikle hesaba katılması gerekir. Bunları çok iyi bilenlerden ve uygulayanlardan biri —hem de epeyce gerçekçisi— Goebbels olmuştur. Buradaki noksanlık açısından, Goebbels'in, özellikle, iletişimin yaratacağı davranışsal değişimin belirlenmesindeki stimmung ve haltung süreçlerini birbirini etkileyen, fakat o andaki mesajdan ve yanısıra toplumsal ortamdan ayrı ayrı etkilenebilen süreçler olarak sayması çok önemlidir. Bunu anlamadıkça, radikal parti propagandasına açık ve kulak veren işçinin, İtalya'da neden burjuvazinin programlarına oy verdiğini açıklamaya; ya da gerillaların posterlerinin aydınların, yarı-aydınların ve burjuva liberallerinin yatak odalarına kadar girmesine rağmen, neden yapı için bu hareketlerin ciddi bir tehlike olmadıklarını açıklamak zor. (Ç.)

şürler olarak; Ordu Emirleri ise, resimli risaleler olarak basılmaktaydı. (El Lissitsky, The Future of the Book, New Left Review, No. 41, s. 42). 1920'lerde Rus sineması, o günün üretici güçlerinden çok ileri bir düzeye varmayı başarmıştır. Pudovkin'in Kinoglas'ı, Dziga Vertov'un Kinopravda'sı o günlerde bilinen, sinemalarda filmlerden önce gösterilen alışılmış «dünya haberleri»nden farklı; avant l'écran bir tarzda yapılmış siyasal nitelikte bir televizyon mağazini niteliği kazanabilmişti. Küba'da bilgisizliğe karşı açılan okur-yazarlık kampanyası ise kitabın doğrusal (linear), dışarılayıcı (herkese kendini açmayıcı; exclusive) ve tecrit edici lokurları bir-birinden - ç.] yapısını söküp atmıştır.* Çin'de Kültür Devrimi sırasında duvar gazeteleri elektronik iletişim araçlarının işlevlerini yüklenmiştir — en azından, büyük kentlerde. Çekoslovak halkının Sovyet işgaline karşı direnmesi kitlelerin, iletişim araçlarının kurumsal sınırlılıklarını dinlemeyen, spontane üretkenliğini canlandırmıştır (ayrıntılar verilecektir).

Bu gibi durumlar kural dışıdır (istisnai). Varolan üretici güçleri aşip ortaya çıkabilen, bu yapıların utopik doğası olmuştur (ama ardından üretim ilişkilerinin değiştirilmesinin sözkonusu olmadığı ortaya çıkmıştır). Gücsüz kalmaları, geridönüşleri ve yenilgileri de, kesinlikle, bu spontane doğalarından olmuştur. Fakat zincire vurulmuş kitlelerin ardından ne denli büyük ve kültürel enerjilerin bulunduğunu; özgürleşebildikleri an, yeni iletişim araçlarının taşıdıkları tüm potansiyeli görüp kavrayabilmekte kitlelerin ne denli büyük bir düşünsel ve tasarımsal yeteneğe sahip olduklarını apaçık ortaya koymuşlardır.

İLETİŞİM ARAÇLARI MARKSİST TEORİDE BOŞ BİR KATEGORİ

15. Marksist Sol'un teorik tezlerinde ve pratik edimlerinde, toplumlarındaki en gelişkin üretim güçlerinin buldukları noktadan geri kalmaması; bu güçlerde içeriklenmiş bulunan tüm eman-

* «Kitap» konusundaki bu görüş birçok yönden yetersiz ve yanlış. Burada anlatılan olguların «doğru» görünmesi, sorunun yazarca, sadece, immediate yanları açısından ele alınmasından ileri geliyor. Kitap, kurgusu ile; işlevleri ile çok farklı bir iletişim aracıdır. Kitabın dışlayıcı exclusive olma özelliğini aşmak, sayfalarını büyütülmüş baskılarla sokak duvarlarına asmakla değil; kitap yazma/okuma olanağının demokratikleştirilmesiyle olabilir. Tersi, ajitasyon'la sınırlı tutulmuş bir manipülasyondur, bireyselleşme değil, kitleleşmedir. Sosyalizmin, amaç edindiği insan, bireyselleşebilmiş insandır; «kitleleşmiş» insan değildir. Bu tür görüşlerin benimsenmesi anlık politik eylemlerde başarılı olma da, civil topluma vermeye yönelik kültür devriminin yolunu tıkar. (Ç.)

ciatory güçleri en derinlerine dek geliştirmesi ve bunları stratejik nitelikte kullanabilmesi akademik bir beklenti olmayıp, düpedüz, siyasal bir ihtiyaçtır. Bununla birlikte, bu konuda kural dışı bir yeri olan Walter Benjamin (ve aynı çizgideki Brecht) dışındaki Marksistler bilinç sanayiini anlamamışlar; onun sadece burjuva-kapitalist karanlık yanını görmüşler, sosyalist olanaklarını farkedememişlerdir. Georg Lukacs gibi bir yazar bile bu teorik ve pratik gelişmemişliğin dört dörtlük bir örneği kalmıştır. Horkheimer ve Adorno'nun yazdıkları da, burjuva iletişim araçlarının ilk dönemindeki günlere duyulan özlemlerden arınmış, kurtulmuş değildir.

(Bu düşünürlerin kültür sanayiine ilişkin görüşlerini burada tartışmak olanaksız. İki savaş arasında daha tipik bir Marksizm, «Eski Kültür ve Yeni Kültür» başlıklı ilk makalelerinden biriyle Lukacs örneğinde görülmüştür. (Kommunismus, Zeitschrift der Kommunistischen Internationale für die Länder Südosteuropas, 1920, ss. 1538-49). Kültürün yarattığı herhangi bir şey («Lukacs'a göre», ancak, bizatihi kendisi bir değer ise, her bir bireysel ürünün yaratım süreci, yapıcısının bulunduğu yer açısından tek ve nihai bir süreç ise, gerçek bir kültürel değer taşıyabilir. Ayrıca, bunun insan yetileri ve olanakları ile, yaratıcının yetenekleri ile koşullandırılmış bir süreç olması gerekmektedir. Bu tür sürecin en tipik örneği, çalışmanın (iş'in) bütün bir oluşumunun (genesis), sadece ve sadece, sanatçının emeğinin sonucu olduğu; ortaya konan çalışmanın her ayrıntısının sanatçının bireysel niteliklerince belirlendiği sanat alanındaki çalışmalarlardır. Öte yandan, oldukça üst düzeyde bir gelişme kaydetmiş mekanik sanayide, ürün ile yaratıcısı arasında olabilecek herhangi bir bağlantı ortadan kaldırılmıştır. İnsan makinaya hizmet etmekte, ona uyumlanmaktadır. Üretim insanı yetilerden (potansiyellerden) bütünüyle bağımsızlaşmaktadır. Bu, «kültürü tahrip eden güçler» çalışmanın «madde karşısındaki gerçeğini»; onun «düzeyini» zedelemekte; en son darbelerini de «çalışmanın kendisini başlıbaşına bir amaç kılarak» indirmektedir. Artık, «kültür ürünlerinin organik birliği, uyumlu, mutlandırıcı varlığı» sözkonusu bile değildir. Kapitalist kültür, «eski kültürün»; kelimenin düz anlamı ile, kültürün basit ve doğal uyumluluğundan «ve güzelliğinden» yoksun kılınmasına yolaçmak zorunludur. Fakat şükür ki, her şey burada bitmemektedir. «Bugün olanaklı olan bu bilimsel araştırmamızın içeriğinde» bir «proleterci toplum kültürü» hakkında daha fazla bir şey söylemek olanaksız ise de, bu aksaklıkları proleterci toplum kültürü muhakkak giderecektir. Lukacs «bu bağlamın doğasına uygun olarak, yeni toplum tarafından eski toplumdaki devralınacak ve daha da geliştirilecek (kültür öğeleri - ç.) hangileridir» diye soruyor kendi kendine.. Cevap: insanı olmayan makina değil, fakat «kendisi bir amaç olarak insanlık ideası, klasik idealizmin mirası».

Tamam, ama «bu philistine bir sanat kavramının tüm ölmüslük duygusuzluğu ile bir kez daha hortladığı yerdire (noktadır) — bu, tüm teknik endişe ve düşüncelerden uzak ve yeni teknolojinin çarpıcı ve canlı görünümü ile kendi sonunun geldiğini hissetmeye başlamış bir ideadır» (Walter Benjamin: Kleine Geschichte der Photographie, Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit, Frankfurt 1963, s. 69).

Bu, geçen yüzyılın oluşturduğu kır manzarasına nostaljik bir bakıştı. Bu gerici ideal'ler, Lukacs'ın yeniden canlandırmak için mezarından çıkardığı «kültürel değerleri» acımaya gerek duymadan, tabutunu kapatıp yer altına indiriverenler sosyalist gerçekçiliğin de öncüsü olmuşlardır. Ne yazık ki, süreç içinde, Sovyet kültür devrimi kurtların eline emanet edilmiştir. Ama bu estet de bu konuda J.V. Stalin'in düşündüğünden fazlasını düşüncü değildi.

İletişim araçları konusunda Marksistlerin yetersiz anlayışları ve bu araçlardan yararlanmalarının çok soruya açık olması, Batılı sınıflaşmış toplumlarda, bunun bir sonucu olarak, Marksist olmayan hipotezlerin ve pratiklerin boşluğa akan su gibi gelip doldurduğu bir boşluk yaratmıştır. Cabaret Voltaire'den Andy Warhol's Factory'ye, sessiz film komedyenlerinden Beatles topluluğuna, ilk çizgi-romanlardan bugünkü Underground menajerlerine kadar apolitikler, iletişim araçları konusunda, Sol'daki bütün gruplardan çok daha radikal ilerlemeler kaydetmişlerdir (kural dışı biri: Münzenberg). Masum kişiler, komünizmin —kendisinin zararına olarak— incelemekten, ilgilenmekten, anlamaktan kaçındığı yeni üretici güçlerin önünde durup bunları salt sezgileri ile kavramaya çalışmaktadırlar. Bugün bu apolitik avant-garde'lar* kendi vantriloglarını ve peygamberlerini, toplumsal süreçleri anlayabilmek için gerekli analitik kategorilerden herhangi birine sahip olmadığını kendisi de açıkça kabul eden, ama karman-çorman kitapları iletişim sanayi üzerine yeterince özümsemeyen yaptığı gözlemlerle dolu «bitmez-tükenmez bir maden» sa-

* Avant-garde'lığı bazı estetikçiler (Frankfurt Okulundan olanların çoğu), varolan toplumsal yapının total yadsınmasının bilince yansımalarının kültürel ve sanatsal ürün üretme üslubu sayarak her ölçüsüyle olumlu bulmaktadırlar. Benjamin ve Brecht ise, varolan toplumsal yapının yadsınmasının, yadsınmayı yapacak bilinç de bu kültürün ürünüdür diye her şeyi yadsıyacak bir noktaya vardırılmadan, değişimi gerçekleştirmekte gerekli olan bilinç, örgütlenme teorisi ve siyasal mücadele eylemi'nin üçünün birlikte işe koşulması ile olabileceğini söyleyerek, kitlelerin erişmeyeceği kadar onlardan önde giden bir avant-garde'lığın olumlu bir yanı olmadığını; bunun idealistçe, «entellektüelce» ve işçi sınıfından tikslenme ile açıklanması gereken bir anlayış olduğunu ileri sürmektedirler. (Ç.)

Birikim 58-59/30

yılan Marshall McLuhan'da bulmaktadırlar. Ama hiç şüphesiz bu McLuhan bile, SBKP'nin tüm ideolojik komitelerinden, sonu gelmez tüm karar, direktif ve öbür çalışmalarından çok daha fazla, bu yeni iletişim araçlarının gücünü sezmiş ve anlamıştır.*

McLuhan, teorik bir yapı kurmaya gücü yetmediği için, malzemelerini bir concept olarak değil, fakat reaksiyoner bir tinsel kurtuluş (salvation) doktrininin beylik bir gösterimi biçiminde sunmaktadır. Kendisi yeni bir şey icad etmiş değil, ama tüm siyasal sorunları boş laflarla geçiştirmeye çok iyi yarayan bir «media mistiği»ni açık bir üslûbla ilk formüle eden olabilmıştır. Bu boş laflar ise, bunların kuyruğuna takılıverenlerin çoktandır beklediği şeylerdi. McLuhan insanın kurtuluşunun televizyonun teknolojik yanından, hem de, bildiğimiz haliyle, bugünkü televizyonun teknolojik yanından beklenebileceğini savunmaktadır. McLuhan'ın da Marx'a yönelip, onu kendisine payanda yapmaya kalkışması yeni bir şey değildir. McLuhan da, en azından, sayısız denecek kadar mebzul miktardaki öncüller (selefleri) kadar, sınıf mücadelesini küçümseme eğilimine; bulanık görümlü bir humanizma'nın alet edildiği ekonomik temeldeki sorunları karanlıkta tutmak eğilimine; bu tür safiyane açıklamalara dayanan idealist eğilimlere sahiptir. Her şeyin kopyasında olduğu gibi, aslinin soluk-silik bir kopyası olan bu yeni Rousseau, çağdaş ilkel insana bir «imân» malzemesi olarak bakmaktadır. Bu çağdaş ilkel insanın, tabiatı ile, daha yüksek bir düzeyde olmakla beraber, «acunsal bir köy» içinde tarih-öncesi kabile yaşamına dönmesi gerektiğini savunmaktadır.

Bu tür anlayış ve düşünceler üzerinde fazla durmanın yarar getirdiği pek az görülmüştür. Bu şarlatanın en bilinen «laf»ı «iletişimde araç, mesajdır» sözüdür. Bu belki biraz daha üzerinde durulması gereken bir söz. Bu söz, insanı çileden çıkaran bölünük ve eblehliğine rağmen, yazarının kavrayabildiğinden çok daha büyük bir hainliğe araç olmaktadır. Bir kere, en doğru anlamında bile media mistiği'nin safsatılığını taşımaktadır. Televizyon alıcısı hakkında belirtül-

* Bu konuda şunları belirtmek gerekir ki, 1960'lardan 1968/69'a kadar Sovyetlerden bu konuları derinlemesine işleyen toplumsal bilimciler çıkmıştır. Ancak, bu yeni araştırmacıların çalışmalarında «kavramlardaki benzeşmelerin ardından, sorunları ele alıştır da Batı toplum bilimlerinin kavramsallaştırmalarına benzeme başlayacaktır» gerekçesi ile, Marksist ekonomi politik ile (makro sosyoloji oluyor bu), Batı'nın toplumsal bilim anlayışını (bu genel bir ifade ile mikro sosyoloji oluyor) birleştirmeye çalışan bazı toplum bilimciler ve bazı enstitüler «betimleyiciliğe dönük araştırmaların yetersiz kalabileceği» yolundaki eleştiriler üzerine bu çalışmaların azaltıldığı anlaşılıyor. (Ç.)

meye değer bir nokta da, yazara göre, televizyon alıcısının hareketli bir şey olduğudur — Amerikan programlarının mahiyeti bakımından bunun bir oranda çekici bir tez olduğu kabul edilebilir.

(Çok yaygın olan, iletişim araçlarının, «mesajlarının yapısı»na ya da araçların yapısına bakmaksızın, insanın istediği her mesajı yayımlayabileceği tarafsız araçlar olduğu aldanımı bu görüşün yanlışlığını tamamlamaktadır. Doğu Avrupa ülkelerinde televizyon haberlerini okuyanlar 15 dakika tutan ve yazılı basın için bile uygun düşmeyecek kadar uzun sayılması gereken Merkez Komitesi kararlarını, toplantı bildirimlerini, hem de anlaşıldığına göre, bunların milyonlarca insanlardan oluşan bir kamuyu mest edeceğine inanarak okuyabilmektedirler.)

«İletişim aracı, mesajdır» cümlesi, çok daha önemli başka bir mesajı daha aktarmış olmaktadır. Diyor ki, burjuvazi bize bir şeyler bildirmekte (duyurmak) olabilecek her şeye sahiptir, ama artık söyleyecek daha fazla bir şeyi kalmamıştır. İdeolojik olarak kısırdır. Üretim araçları üzerindeki kontrolünü, kendisi, bu araçların toplumsal yönden gerektiği biçimde kullanılmasını için yeterli olmadığı için, her ne bahsinde olursa olsun kendi elinde tutmak istemektedir. Bu amacı, burada, üstyapıda bütün bir içtenlikte ve açıklıkla ortaya konulmaktadır. İletişim araçlarının bugün nasılsalar öyle kalmalarını ve hiçbir erek veya amaç yüklenmemelerini istemektedir. Bu istekleri, mantık açısından bakıldığında, alternatif olarak programlarında sadece negatif sinyalleri ve amorf gürültüyü benimsemiş bir sanatsal avant-garde tarafından zaten yıllardan beri benimsenmiş, savunulmuş; simgesel anlatımını bunlarda bulmuştur. Örnekler: şu sıralar yeni olmaktan çıkmış «sessizlik yazını», Warhol'un bir anda her şeyin olabildiği, ya da hiçbir şeyin olmadığı filmleri, ya da John Cage'in 45 dakika süren Hiç Üzerine Ders (1959)'i.

BENJAMİN'İN BAŞARDIKLARI

16. Üstyapıda, üretim koşullarındaki devrim, geleneksel estetik teorisini geçersiz kılmış, temel kategorilerini bütünüyle sarsalayıp yıkmış, standartlarını altüst etmiştir. Bu teorinin kendisine temel aldığı bilgi teorisinin de günü geçmiştir. Elektronik iletişim araçlarında nesne ile özne arasında eski eleştirel düşüncelerin (critical) ilgilenmedikleri, yeni ve radikal bir ilişkinlik doğmuş bulunmaktadır. Kendine-yeterli bir sanat idea'sı çoktandır çıkmış bulunmaktadır. Sanatın öldüğü konusundaki tartışmalar uzun süre devam etmiş; ancak, kendilerine temel aldıkları estetik kavramını eleştirel olarak incelememiş; üretici güçlerin içinde buldukları duruma denk düşmeyen ölçütler kullanmışlar; dar bir çember içinde hapsolmuşlardır. Değişen bu duruma uygun bir estetiği oluşturup inşa ederken, yeni iletişim araçlarının kurtarıcı ve özgürleştirici po-

Birikim 58-59/31

tansiyelini farkedebilmiş tek Marksist teorisyenin çalışmalarını bir çıkış noktası olarak almak gerekmektedir. Otuz beş yıl önce; yani, bilinç sanayinin görelî olarak henüz gelişmemiş bulunduğu günlerde Walter Benjamin bu olguyu derinlere inebilen bir diyalektik maddeci irdelemeden geçirmiş bulunuyordu. Yaklaşımı, bugüne dek ortaya konan tüm teorileri geride bırakacak kadar gelişkin bir anlayışı yansıtmaktadır.

«Şu genellemeler yapılabilir: reproduction tekniği kopya-çoğaltım ile üretilen nesneyi geleneğin kendi alanından alıp çıkarmaktadır. [Bu teknik - ç.] çok sayıda kopya-çoğaltım yapmakla; bu «kendine özgün (unique)» varoluşun yerine kopyaların çoğulluğunu ikame etmekle ve alıcı ya da dinleyicinin kendi özgün konuları içinde bu kopya çoğaltımla ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanımakla da kopya-çoğaltım nesnelere yeniden-geçerlik kazandırmış olmaktadır. Bu iki süreç, geleneklerde, çağdaş bunalımın öbür yüzü, insanlığın yeniden-doğuşu sayılmak gereken çok büyük bir sarsıntıya yol açmıştır. Bu süreçlerin her ikisi de çağdaş kitle hareketleri ile yakından bağlantılıdır. En güçlü ögeleri (agent) ise filmlerdir. Filmin toplumsal önemi; özellikle, en olumlu form'u içinde, yıkıcı ve boşahmıcı (cathartic) yanı; yani, geleneksel bir değer olan kültürel kalıtımın yok etme olgusu farkedilmediği anlaşılmalıdır.»

«Dünya tarihinde ilk kez, mekanik usullerle çoğaltım sanat çalışmasını ritüel'e olan parazitçe bağımlılığından kurtarmış olmaktadır. Sanat çalışması ne denli fazla kopya-çoğaltım ile üretilebilirse, o denli kopya-çoğaltım için kürgulanmış bir sanat çalışması durumuna gelmektedir. Fakat özgünlüğün (authenticity) ölçütü olan anlığın (instant) sanatsal üretime uygulanabilirliği gitgide azalmış; sanatın total işlevi tersyüz edilmiştir. [Sanat ve sanatsal üretim - ç.] ritüel'e dayanmaktayken, bunun yerine, başka bir pratiği kendine temel almıştır — siyaset... Bugün gösterimsellik değerine yapılan vurgulamanın artmasına paralel olarak, sanat çalışması bütünüyle yeni işlevler yüklenmiş bir yaratı olmuştur; bu işlevlerinden bizim bilincine varmış olduğumuz biri, yani sanatsal işlevi, daha sonraları, ikinci dereceden ve «olursa olur» denen bir şey sayılmaya başlamıştır.» (The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction, Illuminations, London 1970, ss. 223-27).

Benjamin'in kendi yaşadığı günlerde film ile ilgili olarak görüp anlayabildiği bu gelişmeler (trend) ve kendisinin bu konuyu teorik yönden önemli bir konu saymış olması, bilinç sanayinin bir gelişim içinde bulunduğu günümüzde, herkesçe benimsenen bir görüş olmuştur. Bugüne dek sanat dediğimiz şey, günümüzde, kesinlikle Hegel'ci anlamıyla, kitle iletişimi araçları içinde ve bu araçlar tarafından diyalektik bir biçimde geride bırakılmış bulunmaktadır. Sanatsal üretkenlik, çok daha yaygınlaşmış bir üretkenlik içinde aşırı derecede marjinal bir durum ola-

rak varlık sürdürebilmekte ve toplumsal bir öneme, ancak, bir bağımsız varoluş iddiasını bir yana bırakabildiği, kendisini marjinal bir durum olarak kabul edebildiği, oranda sahip olabilmektedir. Profesyonel üreticiler, her nerede kişisel beceri ve yetilerine olan ihtiyaçtan yararlanarak bir şeyler yaratabiliyorlar ve bu becerileri aracılığı ile ayrıcalıklı bir toplumsal statü kazanabiliyor ise, bunların hayat-deneyimleri ve bilgileri yararsız kalmaktadır. Bunun anlamı, konu olarak bir estetik teorisi üzerinde durduğumuz sürece, perspektiflerimizde radikal bir değişikliğe ihtiyaç duyacak olmamızdır. Yeni araçların ürünlerine, önceki, daha eski günlerin üretim tarzları (modes) açısından bakacakımıza, tersine, geleneksel «sanatsal» iletişim araçlarının ürünlerini, üretimin modern koşulları açısından irdelemek zorundayız. («Daha önceki en boş tartışmalardan biri fotoğrafçılığın bir sanat sayılıp sayılmayacağı üzerine yapılmıştır. Temel sorun — fotoğrafçılığın bulunuşu ile birlikte sanatın tüm doğasını değiştirip değiştirmediği sorusu üzerinde ise, hiç durulmamıştır. Çok geçmeden, film ile ilgili olarak aynı yanlış sorunu film teorisyenleri sormaya başlamışlardır. Fakat fotoğrafçılığın geleneksel estetik için çıkardığı güçlükler filmin ortaya çıkardığı güçlüklerin yanında çocuk oyuncağı gibi kalmışlardır.» ibid., s. 229).

Perspektiflerde bu tür bir yön değiştirmenin yol açacağı panik anlaşılır bir şeydir. Bu süreç üstyapıda «muhataralı» zenaat sırlarını değiştirip her birini birer «beyaz fil'e» anlamı olmayan bir şeye - ç.] dönüştürmekle de kalmamakta; özü gereği, yıkıcı bir ögeyi de gözlerden saklamaktadır. Bu, tek kelime ile, sakıncalıdır. Estetik gelenek için tek şans, bu geleneğin diyalektik bir biçimde varoluşunu sürdürebilmesindedir. Aynı biçimde, klasik fizik de, çok daha açıklayıcı ve kapsamlı olan modern fizik teorisinin çerçevesi içinde marjinal bir özel alan olarak varoluşunu sürdürebilmektedir.

Bu durum, geleneksel sanatsal disiplinlerin tümündeki bireysel alanlarda da görülmektedir. Bunların günümüzdeki gelişmeleri, bugünkü gelişmelerinden kendi tarih-önceleri çıkarsanmadıkça, anlaşılması olanaksız kalacaktır. Öte yandan, yararlı mı, yoksa yararsız mı oldukları ve neye yarayacakları konusunda ise genel bir iletişim araçları estetiği içinde özel birer durum (örnek) olarak ele alındıklarında, belirli bir varlığa ulaşabilmektedir. Bundan meydana gelebilecek olanaklı bazı eleştirel yaklaşımlar konusunda birtakım belirtiler, örnek olarak edebiyat ele alınarak, aşağıda sunulacaktır.

YAZILI KÜLTÜRÜN VAROLUŞUNU SÜRDÜRMESİ

17. Yazılı edebiyat, tarih yönünden söylemek gerekirse, sadece birkaç yüzyıl başat rol oynamıştır. Bugün bile, kitabın önde gelirliliği kendi efsa-

nesini sürdürmektedir. Onun da öncesinde, [kitabınki ile - ç.] karşılaştırılmayacak kadar uzun bir zaman edebiyat sözselleşmiş olarak yapılmıştır. Şimdi, bundan sonra, insanları bir kez daha konuşur kılma eğilimi taşıyan elektronik iletişim araçları dönemini yaşamaktayız.* Gelişiminin en üst düzeyinde iken kitap, bir ölçüye kadar, daha ilkel olan, fakat geçmişte daha çok benimsenmiş bulunan üretim yöntemlerinin yerini almış; öte yandan, herkesi üretici kılacak olan gelecekteki yöntemler için de bir başlangıç noktası olmuştur.

Kitabın devrimci rolü yeterince anlatılagelmıştır, inkâr etmek de abestir. Bir iletişim aracı olarak yapısı açısından «yazılı edebiyat», kendisini yaratan ve kendi hizmetine koştuğu burjuvazi gibi, ilerici olmuştur (bak. Komünist Manifesto). Kapitalizmin, sanayi devriminin gelişimi için vazgeçilmez olan ekonomik gelişmesiyle benzerlik içinde, maddi-olmayan üretici güçler de kendi sermaye birikimleri olmaksızın gelişemezlerdi. (Das Kapital'in ve öğreticisinin birikimini de kitabın iletişim aracılığına borçluyuz.)

Bugün de, hemen herkes, yazmasına oranla, daha iyi konuşmaktadır (bu, yazarlar için de böyledir). Yazı yazma, salt fiziksel anlamda, kendine özgü değişmez bedensel duruşları gerektiren ve yüksek derecede biçimsellik taşıyan bir tekniktir. Buna paralel olarak da, yazmanın gerektirdiği toplumsal uzmanlaşma zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. Profesyonel yazarlar her zaman için kendi caste'larının terimleriyle düşünme eğiliminde olmuşlardır. Çalışmalarının sınıf-

* İletişim teorileri açısından burada belirtilmesi gereken bir nokta var: Avrupa ülkelerinin televizyon kuruluşlarında danışmanlık yapan Strasburg, Birmingham ve Tampere (Finlandiya) üniversitelerinden bazı toplumsal bilimciler, bu kuruluşlar ile kitleler arasında iletişimi engelleyen fiziksel etmenler giderildiğinde bile, bu araçlardaki personelin egemen kültüre uyumlanmalarının sonucunda, bu kuruluşların yaptıkları kodlamaların kitlelerce kesinlikle — anlamına uygun— dekod edilmediğini; bu nedenle, connotative bir kodlamanın dışında yapılan bütün kodlamaların iletişim değil, «gürültü» olarak yayımlanabildiğini yazmaktadırlar. «Gürültüden» kaçınmak için yapılan connotative kodlamada ise kitlelere, ancak, onlarda varolan bilinç ile sınırlı ve bu bilinç'ten kazanılan değerleri kullanan, onları kendisine payanda yapan değerler yüklü bir iletişim ile sınırlı kalmaya yol açmaktadır. Örneğin, reklamlarda «kazak»ın ısıtıcılığı, sağlamlığı değil, yanındaki kadın, refah, kırılık manzaradaki «doğallık» ile algılanan connotative bütünlüğü satılmakta; dizi filmlerde de basit bir Charlie'nin Melekleri'nde özel mülkiyet toplumunun çıkışından beri süren bir Odesius hayranlığı açısından düzenin haklılığı benimsenmektedir. Bu iş, binbir trükler ve teknik üstünlükle yapılabilmektedir. (Ç.)

sal karakteri, zorunlu genel eğitim çağında bile, sorulmayacak kadar açıktır. Tüm süreç olağanüstü biçimde tabularla çevrelenmiş, kuşatılmıştır. Kelimelerin yazılmasında yapılacak harf dizini yanlışları, iletişim açısından bunlar hiç önemli olmadıkları halde, yazarının toplumsal yönden değersizleşmesine, cezalandırılmasına yol açmaktadır. Bu tekniği yöneten kurallar, rasyonel bir temele dayanmaksızın da olsa, kendilerine atfedilmiş normative bir güce sahiptirler. Yazılı bildirim ile «gözdağı vermek», ileri sanayi toplumlarında bile yaygın ve sınıfsallığı-olan bir fenomen olarak bugün de varlığını sürdürmektedir.

Bu yabancılaştırıcı faktörler yazılı edebiyattan sökülüp atılamamaktadır. Bunlar, toplumun yazı yazma tekniklerini bir kuşaktan ötekine aktardığı yöntemler aracılığı ile pekiştirilmektedir. İnsanların konuşmayı öğrenmeleri daha önce ve psikolojik yönden çoğu kez daha elverişli koşullar içinde olduğu halde, yazmayı öğrenmek okul yolu ile ve otoriteryen bir sosyalizasyonun önemli bir bölümü olarak yapılmaktadır (güzel yazmanın adam sırasına girmenin bir türü olması). Bu durum yazılı iletişime, tonuna, sentaksına, tüm üslubuna — damgasını vurmaktadır (bu durum, bu sayfadaki metin için de geçerlidir).

Yazılı dilin biçimselleştirilmesi, «muhalefetin» kafasını kaldırmamasını sağlar. Sözselleşme-konuşma çözümlememiş çeşitli cümleciklerden, mimiklerden, jestlerden, konuşma hızından ve sesin yüksekliğinden ayrı olarak pozlar, çekinmeler, dil kaymaları, yinelemeler, cümle içindeki anlam tutarsızlıkları (anacoluthons) ile kendini açığa vurur. Yazılı edebiyatın estetiği, açık ya da örtülü, bu çeşitliliklerin törpülenip azaltılması; konuşmanın biçiminin, içerik bir yana bırakılarak, rasyonalize edilmesini ve düzenlenileştirilmesini ister. Çocukluk yazılarında bile, yazardan, çözülmemiş sorunlarını, koruyucu bir düzgünlük-doğruluk perdesi ardında saklaması istenir.

Yapısı yönünden, basılı kitap üretici ile okuru birbirinden tecrit eden, monolog olarak işleyen bir iletişim aracıdır. Destek-yankı ve karşılıklı etkileşim aşırı derecede kısıtlanmıştır; çok ince ve karmaşık süreçleri gerektirmekte ve pek ender olarak düzeltim olanağı vermektedir. Kitabın basımı bittiğinde, aynı anda, düzeltimi de olanaksızlaşmaktadır. Edebiyat eleştiriciliği gibi kontrol devresi alabildiğine güçlük ve noksanlıklarla doludur; ayrıca, seçkincidir (elitist). Kitap, temelde ilke olarak kamuyu dışlar.

Yazılı ve basılı edebiyatın bu ayrılgınlığını belirli kılan özelliklerden hiçbiri elektronik iletişim araçlarına uygulanamaz. Mikrofon ve kamera, üretim tarzının (üretimin kendisinin değil) sınıf karakterini ortadan kaldırmıştır. Normatif kurallar önemlerini yitirmektedir. Sözselleşme-mülakatlar, tartışmalar, gösterimler bildiğimiz yazım'a (orthography) ya da «iyi yazmaya» ne olanak verir, ne de böyle bir şey arar. Televizyon ekranı, estetiğini, karşılıkları ve çeşitlilikleri kamufle

ederek oluşturur. Elbette, televizyon ekranında sürü sürü yalana da yer vardır; ancak, bu düz-meceleri uzaktan seyreden izleyiciler, bütün bun-ların bir şeyleri saklamakta olduğunu görebilir-ler. Bugünkü yapıları ile radyo, film, televizyon monolog karakterine sahip/otoriteryen eğilimle-re fazlası ile sahiptirler. Bu özellikleri, daha ön-ceki üretim yöntemlerinden iletişim alanındaki daha eski araçlar ve yöntemlerden hep birlikte 'eski üretim yöntemleri' olarak söz ediyor - ç.1 kahtımlamışlardır ve bu durum, hiç de bir ras-lantı sonucu sayılmamalıdır. Bugünün iletişim araçlarının estetiğindeki bu günü geçmiş öğeler toplumsal ilişkilerce istemlenmektedirler; bugün-kü iletişim araçlarının doğasından ortaya çık-mış değerlerdir. Tersine, bu özellikler, bugünkü iletişim araçlarının yapısına ters düşmektedir; yapı, karşılıklı-etkileşim istemindedir.

Bununla birlikte, yazının özel bir teknik ola-rak yakın bir gelecekte ortadan kalkması son derece zayıf bir olasılık taşımaktadır. Kitap için de gidışat aynıdır; kitabın da bazı belirli amaç-lar için taşıdığı pratik avantajlar açıktır. Kitap,

«Şu benzetmeleri yapıyorum:

Sözsöz trafik alanındaki buluşlar
hecelemeyle dayanan konuşma
Yazı yazmak
Gutenbergin basım makinası
?

Bu benzetmeyi, kitap değişmez bir nesne olarak kaldıkça, yani yerini kendinden-konuşmalı, sine-konuşmalı temsil sistemlerine bırakmadıkça; ki-tap yapımı alanında yakın bir gelecekte temel nitelikte yenilikler olmasını beklemek durumun-da olduğumuzu kanıtlamak için yapıyorum.

Bu temel yeniliğin, kitaba yakın bir alan olan collotype* tekniği alanında gerçekleşmek üzere olduğunu gösteren belirtiler başlamıştır.» (a.g.e., s. 40.)

Bugün, yazı, birçok durumda daha şimdiden ikincil bir teknik; sözsöz olarak kaydedilmiş bir konuşmanın yazımlanması için kullanılan bir teknik durumuna gelmiştir; banda alınmış görüş-meler, konuşma tarzının ortaya çıkarılması ve konuşmanın yazıya dönüştürülmesi gibi.

18. Belgesel edebiyat denen türle karşılaştırıl-dığında edebiyat eleştirmenliğinin etkinlik yok-sunluğu, eleştiricilerin, üretim güçlerinin bugün-kü durumlarına ne denli uzak kaldıklarını kanıtlamaktadır. Bu durum, bugünkü iletişim araç-larının estetiğin en temel kategorilerinden bi-rini ortadan kaldırmış olmalarından ileri gelmek-tedir — fiction. Kurgu/kurgu-olmayan (fiction/non-fiction) tartışması, 19. yy.'ın önde gelen «sa-

* Özel bir işlemle sonra, jelatinli filmle di-rekt fotoğraf tabetme tekniği. (Ç.)

kullanımı biraz daha zorca bir araçtır; bir yer-de bulundurulması daha fazla bir mekanı gerek-tirmektedir. Ancak, bugün bu gibi işler için da-ha kolay yollar bulunmuştur. Örneğin, mikro-film ya da mikrofiş gibi, teyp-bankası gibi. Kitap marjinal bir örnek olarak sisteme katılmak, bü-tünleşmek; böylece kendi kült'ünü ve ritüellerini bu yolla sürdürmek durumundadır.

(Bu, teknolojik gelişmelerden çıkarsanabilir. Elektronik, belirli bir biçimde, yazının yerini al-maktadır: teleprint, okuma makinaları, yüksek süratli transmisyonlar, otomatik fotoğraf, elektro-nik kompozisyon, otomatik yazı yazma araç-ları, sayfa-blok dizicileri, fojokopi makinaları, man-yetik kopya makinaları, hızlı basım makinaları. Ünlü Rus iletişim araçları uzmanı El Lissitsky, daha 1923 gibi erken bir tarihte bile «elektro kitaplıklar» kurulmasını istemiştir. Zamanının teknik koşulları açısından bu istek, ciddiye alın-ması güç, ya da gerçekleştirilmesi zor bir ist-ektir. Bu kişinin geleceğe yönelik tasarımı gücü-nün nerelere kadar vardığını görelim:

Genel anlamdaki trafik alanındaki buluşlar
ayakta durmak-dikilmek
tekerlek
hayvan kasgücü ile çekilen araba
otomobil
uçak

nat ve hayat» diyalektiği gibi, ortada durmak-tadır. Kendi gününde Benjamin, «aygıtların» [ap-paratus: o zamanlar «iletişim araçları», «media» terimi kullanılmıyor, bilinmiyordu - ç.] kendine-özülgünü ortadan kaldırdığını göstermiştir. Bi-linç sanayiinin ürünlerinde «özgün» olan ile, kop-ya-çoğaltı (reproduction) arasındaki fark orta-dan kalkmıştır — realitenin aygıtı temel alma-yan bu özelliği, günümüzde, realitenin en yapay görünümünü durumunu almıştır. Kopya-çoğaltım usulü kopya-çoğaltım üzerinde tepkilerde bulun-makta ve onda temel nitelikte değişiklikler ya-ratmaktadır. Bunun etkileri epistemolojik olarak bugüne dek yeterince açıklanabilmiş değildir. Yol açtığı kategorik belirsizlikler de belgesel kavram ve anlayışını etkilemektedir. Kestirme bir ifade ile, kavram, yasal boyutları içine çekilip büzülmüş olmaktadır. Bir belge, «sahtesi»; yani kopya-çoğaltısı hapsilikle cezalandırılması gereken bir şey olmuştur. Bu tanım, doğal olarak, teorik bir anlamdan yoksundur. Nedeni şu ki, bir kopya-çoğaltı, teknik niteliğinin iyi olması ölçüsünde, ister bir yağlıboya tablo, ister bir pasaport, isterse banknot olsun aslından hiçbir şekilde ayırt edilemez. Belgesel kayıt diye hukuki bir kavramın anlamlı tek yanı pragmatik kullanımlığıdır; sadece, ekonomik çıkarları korumaya hiz-met edisidir.

Elektronik araçların ürünleri, doğaları gereği,

belgesel ve konulu filmler arasında olduğu gibi, bu farklılıkları silip süpürmüştür. Her örnek-olayda, açık bir biçimde, belirli bir mekansal durum tarafından belirlenirler. Üretici, gelenek-sel romancı gibi «olan-bitenin dışında kalyor-muş» görünümüne girmez. Bu nedenle, işin en başından itibaren, partizandır. Bu olgu (gerçek), normal ifadesini üreticinin tekniklerinde bulur. Kesmeler, editing, dublaj — bu teknikler bilinç sanayii için, yeni iletişim araçlarını kullanmanın, kendileri olmadıkça düşünülmesi bile olanaksız kalacağı, tekniklerdir. Bu tekniklerin üretici gü-cü, tam da çalışmaya ait işlemlerde kendilerini ortaya koyar ve bu noktada, kişinin bir röpor-taj mı, yoksa bir tiyatro oyunu mu ürettiği kesin-likle önemini yitirir. İster belgesel, ister fiction olsun, her iki durumda da eldeki materyal sa-dece bir prototip, bir yarı-bitmiş malzeme duru-mundadır; kökeni ne denli yakından incelenirse, farklılıklar da o denli görülmesi güç, belirsiz farklılıklar haline gelir (Daha da gelişkinleşmek-te. Kameranın yöneltildiği realite daima aslın-dan-yoksun olmaktadır.).

SANATIN, KUTSALLIĞINDAN YOKSUNLAŞMASI

19. Elektronik iletişim araçları, maddi alt-yapı-sından bağımsız olmayan, sadece ayrı nesnelere sayılabilecek olan eski sanat çalışmalarından da ayrılmış, uzaklaşmıştır. Elektronik araçlar bu tür nesnelere üretmemektedir. Programlar yaratmak-tadır. Üretimleri, bir işlem (süreç) niteliğindedir. Bu, sadece, ya da öncelikle bunlardaki «progra-mın» daha önceden görülebilir bir sonu olmadı-ğı anlamına gelen bir şey değildir — bu olgu, bugün bize sunulanlar gözönünde tutulduğun-da, araçlara karşı anlaşılabilir bir karşılık (hu-sumet) duyulmasına neden olmaktadır. Taşıdığı anlam, her şeyden çok, elektronik iletişim araç-larının programlarının, yapısal kısıtlamalar ol-maksızın, kendi yaratı-sonuçlarına açık oluşu-dur. (Bu, ampirik bir betimleme olmayıp, bir ist-emdir. Ve araçların dışında olup da duyulacak bir istem de olmayıp, aracın doğasının yaratı-sonucu; eski bir estetikten, çok öğülen açık-form'unun —ve hem de sadece bir modifikas-yonu biçiminde yapılmaksızın— çıkarsamakta ol-duğu bir istemdir. Bilinç sanayiinin programları kendilerinin yaratı-sonuçlarını da, neden olduk-ları, oluşturdukları tepkileri ve düzeltimleri de kendi içlerinde kapsamak zorundadırlar; tersi bir durumda, çoktan devirlerini kapatma durumun-da kalmış olmaları gerekirdi. Bu bakımdan de-ğerlendirilecek olursa, bir tüketim aracı değil, kendi üretimlerinin aracı (means) olarak ele alınmaları gerekmektedir.

20. Sanattaki avant-garde ürünlerin taşıdığı özellik, söylemek gerekirse, bugün gerçekleşme-leri gelecekte beklenilecek olan (bu araç-ların - ç.1 potansiyellerinin bir sunumu (tezahürü) oluşlarıdır. «Her zaman için sanatın önemli gö-

revlerinden biri, bütünüyle karşılanmasının za-manı henüz gelmemiş bulunan bir istem yarat-mak, onu güçlü kılmak olmuştur. Her sanat form'unun tarihinde, o form'un —ancak teknik norm değiştiğinde, yani yeni bir san'at form'u oluştuğunda— yerine getirebileceği etkilerle karşı karşıya kaldığı kritik dönemler olmuştur. Örneğin, decadent (tereddi etmiş) denen dönemler de ortaya çıkan sanatsal aşırılıklar, taşkınlıklar, saçmalıklar ve kaba-sabalıklar gerçekten sanatın en zengin tarihi güç kaynağından doğarlar. Da-daism böyle bir barbarlıkla kaynaşmış, bu bar-barlıkların ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Onun yapmak istediğinin, getirmek istediğinin doğası-nın (mahiyetinin) ne olduğunu biz ancak şim-dilerde kavrayabiliyoruz. Dadaism, kamunun bu-gün film'de aradığı etkilemelere, resim sanatı (ya da edebiyat) aracılığı ile erişmeye çalışı-yordu.» (Benjamin, a.g.e., s. 42). Sonu şaşırtma-calı çıkan sahne oyunları, tuluat ve teyp, slayt, fonograf, film gibi çeşitli iletişim araçlarının birlikte kullanıldığı gösterim türü ürünlerinin, onları önemsiz ve üzerinde durmaya değmez şey-ler olmaktan çıkaran prognostic* değerlerinin aranması gereken nokta da budur. Çalışmaların-da, monolog karakteri nedeni ile elektronik ile-tişim araçlarının bugün sadece tortusal bir kul-lanım-değeri kaldığının farkına varabilmiş ya-zarlar vardır. Bu yazarların çoğu, gerçeğin bu algılanması güç görünümünden oldukça kit-gö-rüşlü sonuçlar çıkarmaktan öteye gidememekte-dirler. Örneğin, bu yazarlar zorlama ve düzme-ce seri-içi değişimler (permutations) aracılığı ile, ortaya koydukları malzemenin, kullanıcı duru-mundaki bireylere, çoklu-kullanım düzenlemele-ri yapabileme olanağı sunmaktadırlar. Böylece, her okura kendi kitabını kendisinin yazabilmesi ola-nağı sağlanmış olmaktadır. Kullanılan iletişim aracının yapısına ters düşme bahasına sürdürü-len bu gibi karşılıklı-etkileşim üretme girişim-leri, kişinin eline «bir başına konuşma yapması» için bir çağrı tutuşturılmaktan başka bir şey de-ğildir.** Salt gürültü, oluşturulan karşılıklı-etki-

* Prognostic: ilerde olabilecek şeyleri, sonuçla-rı, bunların gelişim süreci hakkındaki önekestiri-me, belirtilerine, tahminlerine ait; bunları sağla-yıcı nitelikte. (Ç.)

** Buradaki karşılıklı-etkileşim, Kitle İletişimi Teorileri açısından şöyle oluyor: alışılmış biçim-de bir kitap, dışlayıcı ve tek-akışlı iken, burada-ki gibi çoklu-kurguya dayanan bir yazımla üre-tilmiş kitapta, yazar, iletişim sürecinin başlama-sından önce bu düzenlemeyi yapıyor. Bu, ilk ba-kışta kavranması güç bir karşılıklı-etkileşimdir. Ancak, aň ve mekanca bağıntılı iki kişi arasın-da değil de, olabildiği ölçüde, aynı kültür kesit-lerinde bulunması olasılığı olan kimseler arasın-da, an ve mekanca bir ortaklık olmaksızın; fakat, edingiler'de (predispositions) ortaklıklar sağla-yan kültürel benzerlik aracılığı yürütülen bir

leşimlere gerçek bir varoluş olanağı tanımamak-
tadır.* Kavram sanat'ın satışını yaptığı türden

karşılıklı-etkileşimdir. Fakat, işlemesi için kitabın kurgucu-yazarı ile okur-kategorilerinin hayat-denemelerinin ortak olanlarının nicel olarak belli bir hacime ulaşması; kısacası, yaşadıkları reel hayatın kültürel, siyasal, ekonomik etmenlerinin aynı; bu etmenlere karşı iki yandaki bireylerin aynı sahip oldukları yanıtımla kalıplarının da aynı olması; daha da kısası, uzunca bir süreden beri «aynı kültürlerin» insanları olmaları gerekir. Bu ise zordur. Bu tür kitaplar, aslında, yazarın sandığının tersine, başka bir amaçla; karşılıklı-etkileşimi gerçekleştirme amacı ile değil; kitabın ölümlü sonuçlanmadığı gibi A, B, D, G ve Z bölümlerini bir kitap yapıp okuyanları da, sonu tatlı biten bir kitap olarak okumak için başka türlü kurgulayanları da, sadece ve sadece, kendi reel sosyal konumlarının onlarda duyurdukları farklı ihtiyaçları karşılayacak bir catharsis'e, bir fantazyaya tüketimine itmek; egemenlik kuramadığı, gönlünce belirleyemediği kendi reel hayatı karşısında agresive ya da submissive nitelikteki psikolojik yönsemelerine, bireylerin reel hayat yerine ikame edebileceği, düzmece bir hayata yönelik bir çıkış (outlet) oluşturmak amacıyla yazılmaktadır.

Burada yapılan işin, an ve mekanca aralarındaki bağlantı olan iki bireyin aralarındaki iletişimdeki (karşılıklı-etkileşim'deki) birçok başka özelliklerden de yoksun kaldığı bilinmelidir. «Kitle Toplumunun bu tür ileri noktalara varmış teknikleri, kitle içinde olma ast-konumu yüzünden bireyselleşme olanağından yoksun kılınmış bulunan çağdaş insanın Kitle İletişimi Araçları karşısında gitgide birer «captive audience» durumuna gelmekte oluşundan yararlanmak amacıyla bulunmuş tekniklerdir: televizyon istasyonları, gazeteler, dergiler çoğalsa da, «radikal» yayınlar yapanları da, marjinaler ve bilinçli-örgütlü-siyasal eylemciler —bunların davranışları nitelikçe birbirinin tam tersidir— dışındaki kitle içindeki insanların sayıları sonsuza kadar da çıksa, gazetelerden, televizyon v.b., iletişim araçlarından aradıkları, bulabildikleri şeyler kendi yanlış-bilinçlerini besleyecek; böylece, yabancılaşmalarının sancısını hissettirmeyecek yayınlar olacaktır. Bunun en iyi yolu, bir zamanlar bireysel düşün yeteneğini oluşturmaktan etkin mimariye sahip iletişim aracı olan kitabın yerine, böyle kurgulanabilir kitaplar ile, okuru kendisinin dar, asılsız, kendisine karşı olan içsel yapısı içinde hapsedmek; onu, bir bakıma, kendisinin «tutuklu okuru; tutuklu dinleyicisi» yapmaktır. (Ç.)

* Salt gürültü: sadece «gürültü» anlamında, Gürültü kavramını açmak gerekiyor. Radyoda bir istasyonu dinlemek istediğimizde karışma, parazit varsa v.b., aradığımız yayını (sesi) bulamayız, anlama vardırıcı bir biçimde algılayama-

kestirme [çözümler - ç.], üretici güçlerin gelişiminin bütün çalışmaları gereksiz kıldığı yolundaki banal ve asılsız (false) bir yargıya dayanmaktadır. Böyle bir haklılaştırma ile kişi, tüm bir maddi üretimi bir random generator kendi başına organize edebilir diye, her şeyi bir kom-pütere de bırakabilir. Çok şükür, siberetik uzmanlarına, böyle çocukça oyunlar oynamaları için, izin verilmiyor.

21. Eski tarz bir «sanatçı» için —diyelim, bu bir yazar olsun— bu söylediklerimizden çıkan sonuç şu ki, kendine bir amaç olarak benimsemesi gereken şey, tıpkı bir edebiyat öğretmenin kendisine düşen görevi ancak kendisine olan ihtiyacı sona erdirmekle yerine getirebile-

yiz, bütünlükten yoksun bir biçimde algılarız. Sonuçta, gönderimci ile bizim aramızda bir iletişim olmaz. Bu, çok basit ve sadece mekanik gürültü anlamında bir gürültüdür. Sosyolojik olarak daha anlamlı; daha denetim dışı kalabilenleri ise, daha zor kavranabilen şeylerdir. Örneğin, bilmediğimiz bir dil'de yayın yapan bir istasyonu dinlememiz, büyük bölümü ile bir gürültüdür. Ve, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ayrılığı kurumsallaştırmış bir toplum yapısında yönetenlerle yönetilenler arasında, (Kitle Toplumunda ise, yönetenlerle/egemenlerin başat kültürünü özümsetici bir meslek ethic'ini benimsemiş TV kadroları aracılığı ile) kurulmak istenen bir iletişim, eğer denotative bir kodlamaya dayanmakta ise, son yıllarda Batılı sosyal bilimcilerden (iletişim teorisyenlerinden) bazılarının da kabul ettikleri üzere, bu bir gürültüdür. Kitle içindeki insanlar, böyle kodlanan öğütleyici, telkin edici, sosyalizasyon amaçlı programları fiziksel anlamda dinleseler bile, iletişim kurumunun herhangi bir programdaki amaçlarına denk düşen bir kod-açıklama yapamadığı için, bir gürültü dinlemiş olmakla paçayı kurtarabilmektedirler. Buna da engel olmak için; yani, Kitle'leştirilmiş bireylere bu hakkı da tanımamak için birey'e yöneltilen son saldırı silahı ise connotative kodlama ile yayın hazırlamaktır. Bundan kurtuluş zor; çok zor olmaktadır. Bu tekniği, iletişim teorisyenleri, bir alt-dal olan reklamcılıktan öğrenmişler; alıp, benimsemişlerdir. Böylece, özellikle TV'nin çok-kanallı bir iletişim yapabilmesi sayesinde, denotative kodlama ile hazırlanan bir programda kitlelere benimsetilemeyen bir değer ya da kabul ettirilemeyen bir tutum değişimini, connotative kodlama ile yapılan programcılığa geçiş ile, bunun yanısıra sunulan (algılatılan) cinsellik, başarılilik, seçkinlik, namusluluk, olgunluk, temizlik, yalnızlık gibi olumlu, ya da öylesi gerekiyorsa, olumsuz değerler taşıyan uyarılar ile birlikte sunulularak, benimsetilebilmektedir. Yalnız, bunları artık, kitle içindeki bireylerin algılamalarının «immediacy»lik özelliklerine uyarak kurgulaması gerekmektedir. Bu immediacy'lik ise, egemen kültürün en etkin aracıdır. (Ç.)

Birikim 58-59/36

cek olması gibi, o gün gelinceye kadar bir uzman olarak çalışarak, kendisine duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmaktır. Bütün öğrenme süreçleri gibi, bu süreç de karşılıklılık (reciprocal) özelliği taşır. Uzman, sürecin ikinci yanındaki akış aracılığı ile, uzman-olmayan kadar, ya da ondan daha da fazla öğrenme durumundadır. Ancak bu da gerçekleştirildiği zamandır ki, uzman kişi kendisini «kendisine ihtiyaç duyulan» olmaktan kurtarmayı başarabilecektir.

Burada, toplumsal yararlılığının en iyi ölçütü, iletişim araçlarındaki özgürleştirici (emancipatory) faktörleri kullanmak ve onları verimli ol-

maya yöneltebilmek yeteneğinin derecesi olacaktır. Bu süreç esnasında içinde yer alacağı, uğraşmak ve başa çıkmak zorunda kalacağı taktik çelişkileri ne reddetmek, ne de bu çelişkilerin gölgesi altında silikleşip etkisizleşmek durumundadır. Fakat, stratejik bakımdan rolü açıktır. Yazar, kitlelerin görevlisi (agent) olarak çalışmak zorundadır. Kendine, kitlelerin arasında, onlarla bir olarak son vermesi, kitleler yazar olduğu gün; kitleler tarihin yazarları olduğu gün gerçekleşebilecektir.

22. «Bilmenin kötümserliği, iradenin iyimserliği.» (Antonio Gramsci).

Birikim 58-59/37

p.peterson
DEMOKRATİK
MERKEZİYETÇİLİK
ÜZERİNE
destrüktif
yapımevi
devrimci sosyalizm dizisi 2.
Adres: Babıllı Cad. Pak Han No:16 / 205 _Cağaloğlu, İstanbul